

DIYARBAKIR ÖRNEĞİNDE GÜLŞENİLİĞİN AZİZ MAHMUT HÜDAYI HAZRETLERİ VE CELVETİYE İLE OLAN İLGİSİ

THE RELATION BETWEEN GULSHANITEN AND AZİZ MAHMUD HUDAYI AND
CELVETIYYE IN DIYARBAKIR

Yrd.Doç.Dr. Murat ÖZAYDIN
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ozaydinmurat@mynet.com

Öz

Bilindiği gibi büyük Türk Mutasavvıfı İbrahim Gülşeni, 15. ve 16. yüzyılın büyük din bilginidir. Yedinci batında soyu Oğuz Ata'ya ulaşır. Mevlana Celaleddin-i Rumi 300 yıl öncesinden Gülşeni'nin geleceğini haber vermiş, Mevlana'nın bu methine karşılık İbrahim Gülşeni 40.000 beyitlik "Manevi" adlı eserini ona nazire olarak yazmıştır. Gülşeni'nin silsilesinden nice mutasavvıflar Gülşeni tarikatını İstanbul, Mısır, Edirne ve Diyarbakır'da yaymışlar; toplumun İslamlaşmasında büyük hizmetler yerine getirmişlerdir.

Gülşeni hazretleri padişahlarla münasebet kurmuş, Kanuni Sultan Süleyman onu İstanbul'a davet ederek gözlerini tedavi ettirmiş ve tarikatına girmiş, Yavuz Sultan Selim Mısır seferinde tüm yeniçerilerle beraber onun tarikatına intisab etmiştir.

1950'ye kadar Diyarbakırımız'da Gülşeni tarikatının etkileri sürmüştür. Gülşeni hazretleri Diyarbakır'da 4 tekke kurmuş çok sayıda halife ve talebe yetiştirmiştir. Biz bu makalemizde Gülşeni tarikatının tarihsel boyutu içinde Diyarbakır'daki serencamını ortaya koymaya çalıştık. Zaman içinde yaşadığı döneme, yaptığı faaliyetlere, yetiştirdiği şahsiyetlere, ortaya koymuş olduğu hizmetlere, kurmuş olduğu tarikatı ve tekkelerine tarihi yolculuklar yaparak, Osmanlı döneminde Diyarbakır'ın tasavvufi noktada ne kadar yüksek seviyelerde olduğunu gözler önüne sermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Tarikat, Halvetiyye, Celvetiyye, Gülşeni, Tasavvuf, Tekke.

Abstract

The eminent religious scholar Ibrahim Al-Gulshani, a well-known Turkish mystic, lived at the end of the 15th and beginning the 16th century. He was a seventh-generation descendant of Oghuz Ata and his arrival was noted by Mawlana Djalaladdin al-Rumi in a poetic couplet. As for Gulshani, he wrote his Mas'nawi in forty thousand couplets, imitating Mawlana. Many mystics descended from Gulshani, spread the religious order of the Gulshanites in İstanbul, Egypt, Edirne and Diyarbakır and contributed to the teaching of Islam in these communities.

Ibrahim al-Gulshani also established relationships with the sultans. Süleyman the Great invited him to İstanbul to treat his eyes and entered into his path. Yawuz Sultan Selim also joined his path with all his military staff of Janisseries.

The Gulshani religious order retained its influence in Diyarbakır until 1950, for Gulshane had founded four takkash and many khalifs and students were trained by him there. In this paper, I will outlined the historical development of the Gulshani religious order in Diyarbakır, describing the period in which Gulshani lived, his activities, the scholars he trained, and the services he performed, as well as shedding light on the path and the takkaha established by him. This study will help us to understand the high level of mystical life in Diyarbakır during the Ottoman period.

Key words: Tarikhat, Halvetiyye, Celvetiyye, Gulshani, Mysticism, Takkah.

GİRİŞ

Kaynağı Kur'an ve sünnet olan Tasavvuf cereyanı, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v)'in ve ashabının hayatında "Zühd", hadislerinde ise "İhsan olarak ifadesini bulmuştur. Tasavvuf'un hicri VI. Miladi XII. Asırdan itibaren de bugünkü manasıyla tarikatlara dönüşerek İslam memleketlerinin her tarafına yayılıp genişlediğini ve özellikle İslam'ın tebliğ ve intişarında önemli rol oynadığı müşahede edilmektedir.

Tarihi seyir içerisinde İbrahim Zahid Geylani (ö. 700/1300)'den sonra Tarikat silsilesi iki kola ayrılmış ve bu ayrılan kollardan Halvetiyye ve Celvetiyye adında iki yeni tarikat ortaya çıkmıştır. İlerleyen zaman içerisinde Halvetiyye tarikatı kendi içerisinde kırk şubeye ayrılmış ve bu şekilde tarikat fonksiyonlarını icraya devam etmiştir. Bu tarikat'ın bir şubesi'de İbrahim Gülşeni'nin çevresinde oluşan Gülşeniyye'dir.

Diyarbakır'da Gülşenilikten, ve Gülşeniliğin Aziz Mahmut Hüdayi (ö. 1038/1628) Hazretleri ve Celvetiyye tarikatı ile olan ilgisini anlatabilmek için, mevzuyu derinleştirerek ele almak gerekmektedir. Halvetiyye ve Celvetiyye tarikatlarının nasıl ortaya çıktıklarını ele aldıktan sonra bu iki tarikatın, uygulanış şekilleri, temel prensipleri yönünde ne gibi farklılık ve benzerlikler gösterdikleri ele alınıp incelendikten sonra, Halvetiyyenin bir kolu olan Gülşenilikle ve Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri ile Gülşeni şeyhleri hakkında gerekli malumata ulaşıldıktan ve gerekli bilgiler verildikten sonra konu hakkında istenilen hedefe ulaşılmış olacaktır. Şimdi belirlediğimiz hedef doğrultusunda konu ile ilgili açıklamalara başlayalım

HALVETİYYE İLE CELVETİYYENİN MENŞEİ

Celvet kelimesi Arapça "celâ-celeve"den gelmektedir. Manası "bir kimsenin vatanından ve hanımından avare olması" ve "kılıç, ayna gibi şeylerin pasını alıp parlatmak"¹ ortaya çıkmak, açık ve vâzih² olmaktır.

Tasavvuf ıstılahında celvet, halvetin zıddı olup "kulun ilâhi sıfatlarla muttasıf olarak halvetten çıkmasıdır."³ Halvet ise lugatte "bir kimse ile yalnız kalmak"⁴ ıstılahta "insanın tenhâda yalnız kalması" manasındadır.⁵

¹ Asım, *Kâmus* Terc. III/785.

² *El-Mu'cemü'l-Vasit*, Hey'et, I/132 vd.

³ Cürçani, *Ta'rifat*, 52

⁴ Asım, *Kâmus* Terc. III/805.

⁵ Cürçani, *a.g.e.*, s. 69.

Sufiyye nezdinde halvet ve celvet kelimelerinin ıstılah olarak kullanılması ilk defa İbrahim Zâhid Geylânî zamanında olmakla beraber bu sıfatların ilk zuhuru Resul-i Ekrem (s.a.)in şahsındadır. Çünkü Resûlullah (s.a.v) peygamberlikten önce Hirâ Dağı'nda "halvet"i tercih ederek insanlardan uzaklaşmış; bilâhare peygamberlikle vazifelendirildikten sonra da "celvet"i ihtiyar ile halkın arasına karışmıştır.⁶

"Halvet" ve "Celvet" kelimeleri tasavvufi birer ıstılah olmakla beraber aynı zamanda iki ayrı tarikatın adı olmuştur. Fil-vâki' Bursalı İsmail Hakkı, bu iki tarikatın zuhurlarının İbrahim Zahid Geylânî (700/1300)'den olduğunu ve onun iki halifesi sayesinde "taşa'ub" edip yayıldığını kaydetmektedir.⁷

Bu "küll"ün birer parçası olan cüz'ler tarihi seyr içerisinde iki ayrı tarik şeklinde teessüs etmiştir. Bunlardan Halvetiyye'nin süluku "zıkr-i esmâ" ve "halvet" iken Celvetiyye'nin süluku "zıkr-i tevhid" ve "mücâhede"dir.⁸ Nitekim Hz. Hüdâyî bunu şöyle belirtmektedir:

"Halvetiyye "halvet" ederler, "erbaîn" çıkarırlar. Amma bizim tarikimizde tâlib-i Hakk, "tevhid"e meşgul olur. Ahvâl-i tabiat keşf olup ıslah edince, kezalik Celvetiyye, meslek-i enbiya'ya salik olurlar, "mücâhede" ehlidirler.⁹

"Halvetiyye'de sülûk "esmâ ile bizde "tevhid" iledir.¹⁰

Halvet ricâli tenhâyı ve uzleti ihtiyar ederken celvet ehli, "ihtilât hayırdır"¹¹ diyerek kesret içinde vahdet ve halveti aramaktadır. Zirâ Celvetî tarikinin feyzi erbayn ve halvete bağlı değildir. Halveti tarikinde ise Hakk'a ünsiyet ve yakınlık peyda edebilmek kırk gün (=Çile=erbayn) kadar tenhâda riyâzatla, zikir ve fikirle meşgul olmak ve kalbi masivâdan tahliye etmek suretiyle mümkün olmaktadır.¹²

Bursalı İsmail Hakkı, Halvetiyye ile Celvetiyye arasındaki zâhiri farkın "cim"nin noktasının yer değiştirmesinden ibâret olduğunu ifade etmekte Celvetiyye'nin celvete nisbet edilmesini "kulun i'tibâri ve beşeri sıfatlardan sıyrılarak Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıf

⁶ Bursevî, *Silsile*, s. 64.

⁷ Bursevî, *a.g.e*, s. 63

⁸ Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmut Hüdâyi*, s. 150.

⁹ *Vâkiat Terc.*, vr.11/a.

¹⁰ *a. g. e*, vr. 9/a.

¹¹ *a. g. e*, vr. 14/b

¹² Bursevî, *Temâmülü'l-Feyd*, vr. 7/b.

bir şekilde halvetten celvete çıkışı”na bağlamakta¹³ ve halvetin fenâ, celvetin bekâ demek olduğunu belirtmektedir.¹⁴

Halvet ve celvet kelimelerinin zuhûru mes’elesinde olduğu gibi İsmâil Hakkı, Celvetî tarikatının zuhuru meselesinde de İbrahim Zâhid Geylânî’yi başlangıç kabul etmektedir.¹⁵

HALVETİYYE VE CELVETİYYE SİLSİLESİ

Tarikatların en önemli özelliklerinden biri de Hz. Peygamber (s.a.v)’e ulaşan kesintisiz bir silsileye sahip olmalarıdır. Bu konunun önemine dair Aziz Mahmut Hüdayi(ö.1038/1623) Hazretleri şu ifadeleri kullanmıştır. “Tevhiden istifade için, mutlaka kesintisiz bir silsileye sahip bir mürid-i kamil tarafından telkin edilmesinin zorunlu” olduğu şeklinde açıklama da bulunmuştur.¹⁶

- 1) Seyyidü’l-Evvelin ve’l-Âhirin Muhammed Mustafa (s.a.v)
- 2) Ebu’l-Haseneyn imam Ali Murtaza (k.s.)
- 3) Seyyidü’t-Tabi’in Ebu Said Hasan b. Yesar el-Basri (k.s)
- 4) Eş-Şeyhü’l-Lami’i Habib el A’cemi (k.s)
- 5) Eş-Şeyhü’l-Kebir Ebu Süleyman Davud b. Nasir et-Ta’i (k.s)
- 6) Eş-Şeyhü’l-Fahin Ebu’l-Mahfuz Ma’ruf Ali el-Kerhi b. Feyruz (k.s)
- 7) Eş-Şeyhü’l-Kerim Ebu’l-Hasan Seriyi es-Sakati b.Muğles (k.s)
- 8) Seyyidü’t-Taife-i Sufiyye Ebu’l-Kasım Cüneyd b. Muhammed el-Bağdadi (k.s)
- 9) Eş-Şeyh Ebu Ali Ahmed Mimşad ed-Dineveri (k.s)
- 10) Ebu Abdullah Muhammed Dineveri (k.s)
- 11) Ebu Ahmed el-Esved Mus’ab-ı Hemedani (k.s)
- 12) Muhammed Amveyh b. Abdullah el-Bekri (k.s)
- 13) Eş-Şeyh Ebu Hafs Ömer Vecihüddin el-Kadi el-Bekri (k.s)
- 14) Eş-Şeyh Ebu’n-Necib Ziyaüddin Abdülkadir el-Bekri es-Sühreverdi (k.s)
- 15) Ebheriyye Tarikatı Piri Ebu Reşid Kutbeddin el-Ebheri (k.s)
- 16) Eş-Şeyh Rukneddin Muhammed Nehhas el-Buhari (k.s)
- 17) Eş-şeyh Şihabüddin Muhammed et-Tebrizi (k.s)
- 18) Eş-Şeyh es-Seyyid Cemaleddin-i Şirazi (k.s)

¹³ a. g. e, vr. 7/b.

¹⁴ Bursevî, *Silsile*, s. 64.

¹⁵ Bursevî, a. g. e, s. 63.

¹⁶ Yılmaz, Hasan Kamil, a.g.e, s. 152.

19) Eş-Şeyh Pir İbrahim Zahid Geylani (k.s)¹⁷

1) İBRAHİM ZAHİD GEYLANİ

1.a. Kerimüddin Âhi Muhammed,

1.b. Nûru'l-Halvetî (751/1350) (Halvetiyye)

1.b.1. Şeyh Şah İbrahim

1.b.2. Cüneyd

2) Safiyüddin Erdebili (Safeviyye)

3) Sadreddin Erdebili

4) Alaaddin Ali (Hace Ali)

5) Hamidüddin Aksarayî (Somuncu Baba)

6) Hacı Bayram Veli (Bayramiyye)

6. 1. Akşemseddin (Şemsiyye)

6.1.a Akbıyık

6.1.b. Hızır Dede

6.1.c. Üftâde

6.1.d. Hüdâyi (Celvetiyye)

6. 2. Dede Ömer (Melâmiyye)

HALVETİYYE TARİKATI

İbrahim Zahid Geylani (700/1300)'nin en büyük halifelerinden Sa'düddin Ferğani ile Halvetiyye silsilesi kurulmuştur.¹⁸ İbrahim Zahid Geylani seyr-ü sülukta halvetten celvete intikal ile ictihad etmiş, tarikatta irşad prensibinde yenilik yapmış olduğundan bu zata mensub olan Zahidiyye diğer adıyla Celvetiyye tarikatının yayılıp genişlemesi, Şeyh Safiyüddin Erdebili'den ayrılan kolda meydana gelmiştir.¹⁹

Halvetiyye tarikatının piri ve kurucusu eş-Şeyh Ebu Abdullah Siracüddin b. eş-Şeyh Ekmeluddin, Lancan'da doğmuş ve burada yetişerek Harizm'de bulunan amcası (eş-Şeyh Ahi Muhammed b. Nur el-Halveti'nin yanına gitmiştir. Bu zatın bilinen künyesi eş-Şeyh Kerimüddin Muhammed el-Harizmi olup, "Ahi Muhammed b. Nur el-Halveti" diye

¹⁷ Vicdani, Sadık, *Türk-u Tomar-ı Aliye, (Tarikatlar ve Silsileleri)*, Halvetiyye maddesi, s. 164, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

¹⁸ Vicdani, a. g. e., s. 166.

meşhurdur. Tarikat piri Siracüddin Ömer el-Halveti, değerli amcasından tarikat alıp, seyr-u sülukunda manevi menzilleri aşarak en mükemmel halifesinin 717 h.de vuku' bulan vefatı üzerine yerine geçen halifesi, fitri kemalatı ve manevi mevki itibarı ile de Halvetiyye tarikatının kurucusu ve piri olmuştur.

Pir Ömer el-Halveti'nin kurmuş olduğu yüce tarikat, kelimenin tam manası ile kendisinden sonra gelen halifelerin en faziletlisi ve en mükemmeli olan ve bu yüzden (Halvetiyye tarikatına mensup olanların efendisi) ünvanını hakkıyla taşıyan II. Pir Seyyid Yahya-yı Şirvaniye ulaşır.²⁰

Halvetiyye tarikatının feyz kaynağı, eş-Şeyh Seyyid Yahya-yı Şirvani'de toplanmış ve feyzi İslam dünyasının her tarafına yayılmış bulunduğundan, Halvetiyye tarikatı bünyesinde Seyyid Yahya-yı Şirvani ikinci pir olmuştur. Bu zat Sadreddin Hayyavi'den feyz ve tarikat alarak hilafet almış ve bu zata damat olmuştur. Şumahi'den Bakü'ye göç ederek ömrünün sonuna kadar orada yaşayarak ümmetin irşadına gayret etmiştir. Günümüzde kırk kadar şube kurucusu yetiştiren halvetiyye tarikatının bugünkü feyz ve tesiri, Hz. Şirvani'nin etrafa gönderdiği halifeleri sayesinde olmuştur. Zahiri ve şer'i ilimlerde yüksek derecede bir alim olduğundan, İslam alemine yazmış olduğu pek çok kıymetli eserleri hatıra olarak bırakmıştır. Kendisinin kelime-i tevhid'deki harflerin sayısına eşit olmak üzere (24) bölüm üzerine düzenlenmiş *Esrru't-Tâlibîn* adında matbu bir risalesi vardır ki, bu eser herkes için okunması gereken en önemli tasavvufi eserlerden biridir.²¹

HALVETİYYE TARİKATININ TEMEL PRENSİPLERİ

Hız. Pir Ömer el-Halveti Hazretlerinin şer'i esaslar üzerine kurduğu ve ikinci pir Seyyid Yahyayı Şirvani Hazretlerinin zamanın icaplarına göre daha da geliştirip genişlettiği Halvetiyye Tarikatının hususiyetlerini, bu tarikata mensup ve hilafet sahibi olan Haririzade, Tibyan adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır.

“Halvetiyye'nin esasları kelime-i tevhid, gizli ve açık “esma-ı seb'a” üzere zikre devam, rüya tabir ve te'vili, olayların kalp ve nefis üzerindeki tesirlerini dikkate alarak gönlü masivadan temizleme üzerine kurulmuştur.”²² şeklinde ana hatlarıyla ifade etmiştir. Halvetiyye tarikatında Allah (c.c)'ı zikretme usulü şu düzen ve sıra içerisinde icra edilir.

¹⁹ Vicdani, a. g. e., s. 173.

²⁰ Vicdâni, a. g. e., s. 175.

²¹ Vicgani, a. g. e., s. 177.

²² Harîrizâde, *Tibyân*, I- 244.

1) Diz çöküp kıbleye oturulur. Güçlü bir kararlılık ve çok saf ve samimi bir niyetle kalp, masivadan temizlenip, zikir, fikir ve düşünce dünyasından Allah (c.c)'ı düşünmenin dışında her şey silindikten sonra, yalnız Allah (c.c)'ı ve onun büyüklüğünü düşünerek (başı sağ omuza çevirip) “La ilahe” ardından, (başı sol tarafa memenin altındaki kalp üzerine doğru eğip kuvvetlice vurarak) “illallah” demek ve bu tür zikir yapmaya bir süre yani “Kelime-i Tevhid”i 33 veya 165 defa tekrar etmek, sonra Lafza-i Celal, sonra da Esmâ-i Seb’â-i İlahiye’yi, “La ilahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhar” sıralamasıyla zikretmektir.

2) Allah (c.c)'ı zikretmeye istiğfar ve tevbe ile başlanır. Mürid günlük zikirlerine, kelime-i istiğfarı (100) kere tekrar etmeden başlayamaz.

3) İstiğfarın ardından (100) defa salat-u selam getirilir. Bu şekilde menzilleri aşip, mertebeleri tamamlayan bir mürid hilafet derecesine yükselerek, ümmet-i Muhammedi irşad yetkisine sahip olur. Kendisine tarikat taç ve hırkası giydirilir. İcazetsiz hilafet ve irşada hem izin yok hem de yasaktır.

Kamil mürşidin kemali, gıyaben müridine ruhani ve manevi vasıtalarla, esma-i seb’â’yı telkin, terbiye ve süluk etmesine yeterlidir.

4) Esmâ’l-Hüsnâ’dan olan yedi ilahi isim, yedi daireye benzetilir. Yukarıda açıkladığımız şekilde zikirleri tamamlayarak hilafet mevkisine hak kazanmak, bu yedi daireyi sırası ile aşmakla mümkündür. Bu dereceye yükselmiş olan salikte bazı gizli sırlara ve dünyalara aşina olmak şeklinde mükâşefe başlar. Salike Allah ile kul arasında 70 bin perdeden bahsedilir. Bu perdeler duyularla görülebilen ve işitilebilen nesnelere değildir, bütün gaye muratların sonu olan Allah’a yakınlık ve Hakk’a vuslatı çalışarak elde edilen çok yüce bir gaye olduğunu müride anlatmaktır. Bu yedi makama on bin perdenin varlığı düşünülerek her bir makam on bin hesaplanarak yetmiş bin perde sonucuna ulaşılmıştır. Salik sırasıyla makamları aşarak yedinci mertebeye ulaşır. Bu yedinci makama laf ve lakırdı ile değil, kamil bir ihlas ve tam bir samimiyetle ulaşan salik, Allah (c.c)’a erme derecesine gelmiş demektir.

İşte tarikatta sır, esrar denilen şey bu mertebeye de başlar. Varlığı yukarıda açıklanan yedi makam nefis-i emmare, nefis-i levvame, nefis-i mülheme, nefis-i mutmainne, nefis-i râdiye, nefis-i merdiyye, nefis-i kâmile şeklinde sıralanmıştır. Bu makamlar zulmet perdelerini yırttıktan sonra derece derece yükselme nurani aydınlık ve ince perdelerin

makamlarıdır. Bu makamlarda perdeler gittikçe şeffaflaşarak incelik değil perdelerin tümünden kaldırılmasıdır, yani arada görülen ve görülmeyen duyulan ve duyulmayan hiçbir engelin kalmamasıdır.

Halvetiyye tarikatının piri Ömer el-Halveti Hazretlerinin yedi Esmâ-ı Hüsna üzerine kurmuş bulunduğu Halvetiyye usulüne göre zikri, ikinci bir Halvetiyye şubesinin kurucusu şeyh dede Ömer Ruşeni on ikiye ulaştırmıştır. “Dede Ömer Ruşeni 12 esma ile zikredenlerin kolbaşıdır.”²³ Harîrizâde *Tibyan*’ında, Hulvi’nin *Lemezât*’ındaki açıklamasına dayanarak “Dede Ömer Ruşeni 12 esma üzerine seyr-u süluk usulü, Demirtaşıyye ve Gülşeniyye süluku da bundan ibaret bulunmuştur ve o 12 esma: la ilahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hayy, Kayyum, Kahhar, Vehhab, Fettah, Vahid, Ahad, ve Samed’dir” şeklinde ifade etmiştir.²⁴

Halvetiyye ve esma-ı seb’a usulü ile zikri esas alan tarikatların kurucularının çoğunluğu, zikir tavırlarında ve müridleri ma’nen terbiyelerinde her birinin durumu ve günün değişen şartlarını da dikkate alarak, birbirinden az veya çok farklı içtihatlarla, zikir ve süluk usulünü artırıp, eksiltmiş ve bir takım değişikliklere gitmişlerdir. Tarikat evrad ve ahzabında olduğu gibi gerek asıl yedi ismi ilahide, gerekse ilave edilen diğer ilahi isimlerde yenilik yaparak içtihat ve tercihlerde bulunmuşlardır. Dede Ömer Ruşeni’nin 12’ye çıkardığı zikir isimleri, Nureddin-i Cerrahi zamanında Usul, Furu, Tebdilat ve Tasarrufat olmak üzere 28’e kadar yükseltilmiştir.²⁵

CELVETİYYE TARİKATI

Celvetiyye Tarikatı, Bayramiyye’nin; Bayramiyye de Safeviyye ve Halvetiyye’nin bir kolu sayılmaktadır. Celvetiyye, Hz. Ali kanalıyla gelen bir tarikat olması itibarıyla cehri zikri esas alan, diğer tarikatlarda olduğu gibi nefsi tezkiyesine önem veren bir tarikattir. Harîrizâde M. Kemâleddin, *Tibyân-u Vesâilil-Hakâik* adlı eserinde Celvetiyye’nin esaslarının tezkiye, tasfiye ve tecliyeye olduğunu belirtir.

"Tezkiye" lugatta, nemalandırmak, arttırmak, temizlemek manalarına gelir.²⁶ Istılahta ise dünya sevgisini terk ederek nefsi mâsivânın şerrinden korumaktır.²⁷ "tasfiye", lugatta, saf ve duru yapmak, süzmek, temizlemek manalarına gelir.²⁸ Istilahta ise, kalbi her

²³ Hulvî, *Lemâzat*, vr.108/a.

²⁴ Harîrizâde, *a.g.e*, I/344b.

²⁵ Vicdani, *a.g.e*, s. 177.

²⁶ Asım, *a. g. e*. III/ 832.

²⁷ Tehanevi, *Keşşaf*, II/ 688.

²⁸ Asım, *a. g. e*, III/ 856.

türlü kirden temizleyerek ilâhî iradenin aksedeceği bir hâle getirmektir.²⁹ "Tecliye" ise, lugatta, bir şeyi keşf ve iyan etmek manasındadır.³⁰ İstılahta ise, zât-ı İlâhî'nin yine kendisi için zuhûru demektir.³¹ Sâlikin, bu âlemi, Hakk'ın zuhûr mahalli olarak görmesidir.

Celvetiyye tarikatında nefis ile mücadele, hemen hemen bütün nefsanî tarikatlarda olduğu gibi amellerin en faziletlisidir.³² Zira nefis her şeyin başıdır. Celvetiyye, mücadele ile süluk edilen bir tarikat olmasından dolayı, bu tarikatın salıklarının zevki, mihnet ve elemi gerektiren riyazî amellerle meşgul olmaktır.³³ Hakkın yolu mücadele ve muzayaka yoludur. Çünkü insan bu aleme Alem-i Lahuttan sefer eylemiştir. Sefer esnasında birtakım meşakkatlerin ve zorlukların bulunması nasıl tabî ise Hakk yoluna sefer eyleyen salikin de bazı muzayakalarının bulunması o derece tabidir.

Nefis ile yapılan mücadele de en müessir silah riyazattır. Nefsin isteklerine muhalefet ancak (killet-i kelim) az konuşmak, (killet-i taam) az yemek, (killet-i menam) az uyumak ve halkla fazlaca ihtilattan uzak kalmak suretiyle mümkün olabilir.

Ma'rifetin sırrı riyazattır. Riyazatın faydası da ahlakın güzelleşmesi ve kalbin tasfiye edilerek ma'rifete hazır hale gelmesini sağlamaktır. Riyazat sayesinde Canib-i Haktan salikin vücuduna bir tesir gelir ve o tesir sayesinde nefis, cisim, ruh ve sırrı hepsi salah bularak salik visale layık bir vücud-i manevî kazanmış olur.³⁴

Bu öneminden dolayı yukarıda zikrettiğimiz hususlar seyru süluk esnasında ve salikin şeyhlik mertebesine kadar ulaşacağı süreç esnasında üzerlerinde dikkat edilerek tam bir titizlik, ihlas ve samimiyetle icra edilir.

Celvetiyye de nefis ilke mücadele de riyazatın önemi üzerinde titizlikle durulmakta ancak bunda itidal tavsiye edilmektedir. Nitekim Aziz Mahmut Hüdayî Hazretleri "Şeyh müridin riyazatında ifrat eylese yolda toz tutur, ihmal eylese ilhada düşer, sevab itidaldedir."³⁵ diyerek bu konuya açıklık getirmiştir.

Her çeşit ibadet ve zikirden gaye, insanı gerçek kulluğa erdirmek, kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesiyle kemâle ulaştırmaktır. Celvetiyye tarikatının temel esasları, yine Celvetîler'in kabul ettiği usûle göre, "zikir" ile "manevî ve sürî mücâhede" sûretiyle

²⁹ *Vakiat*, Terc. 23/a.

³⁰ Asım, *a. g. e.*, III/ 785

³¹ *Tehanevî*, *a. g. e.*, I/294

³² *Vakiat* Terc. 18/a.

³³ *a.e.*, 11/a.

³⁴ *a.e.*, 13/b.

³⁵ *a.e.*, 14/b.

gerçekleşebilir. Kısaca "kelime-i tevhîd" zikri denilen tevhid zikri, bu tarikatın farklı bir özelliği olarak kabul edilebilir.

Celvetiyye’de sülûkün dört mertebesi vardır: Tabiat, nefs, rûh ve sır. Tabiat mertebesinde sâlik, tabiatın gereği olan yeme, içme ve cinsî münâsebetten mücâhede yoluyla uzaklaşmaya çalışır. Zaruret ölçüsünde yer, içer ve belli bir süre evlenmez. Nefs mertebesinde nefsten kaynaklanan kötü huy ve sıfatlarını mücâhede yoluyla terketmeye çalışır. Nefsin kötü fiilleri iki türlüdür. Bir grubu kendi irâdesi ile işlediği günahlar; diğerleri iyice yerleşmiş kötü huy ve alışkanlıklardır. Bunların her iki grubu da ancak riyâzat ve mücâhede ile ıslah edilebilir. Nefs, belli şekillerde ıslah edilip kontrol altına alınınca rûh ve sır mertebelerine yol açılmış olur. Ruh mertebesinde sâlik, nefsin kötü huylarının tasallutundan kurtulup rûhu ile irtibata geçmiş sayılır. Ruhun bozuk tarafı, marifet-i ilâhiyyeden mahrûmiyettir. Bu yüzden rûhun terbiyesi ancak marifet-i ilâhiyye ile olur. Rûh mertebesinde ilm-i ledün sırları zâhir olmaya başladığında sâlike "keşf" vâki olmaya başlar. Tabiat ve nefs mertebelerinde keşf yoktur. Sâlik rûh mertebesinde mârifet ve ilâhî aşkı elde ettikten sonra, sır mertebesine yükselir. Bu mertebenin gereği mâsivâdan ilgiyi kesmek, Hakk'tan başkasına gönül vermemektir. Bu makam, mahv fena ve tecellî nurlarının zuhûr ettiği vuslat makamıdır.

Bu dört makamın her biri, ayrı ayrı renklerle temsil edilmiştir: Tabiatta renk “toprak” alâmeti olarak siyahtır. Nefs kan rengindedir ve bu “hevâ” alâmeti sayılır. Rûhta renk sarıdır ve "ateş" in sembolüdür. Sırr renksizdir ve “su”yu temsil eder. Böylece “anâsır-ı Erbaa” tamamlanmış olur. Bu dört makamın sonunda Celvetî sâliki hilâfete ehil hâle gelerek mürşidi tarafından halife tayin edilir.

Celvetiyye tarikatında diğer tarikatlardan farklı olarak dizler üstüne kalkılıp yarı-kıyam hâlinde icra edilen bir zikir tarzı vardır ki buna "nısf-ı kıyâm" ya da “hızır kıyâmı” denilir.

Celvetiyye, tam anlamıyla Sünni bir tarikattır. Bu tarikatta sulûk, Esmâ ile dir. Celvetiyye tarikatında müridin vazifeleri şunlardır:

1-Mürid her gün 100 istiğfar, 700 kelime-i Tevhid, beş vakit namazdan sonra “Aleyhissalatü vesselam sallallahu aleyhi ve selem”i tekrarlamak.

2-İki rekat işrak namazı kılmak.

3-Altı rekat Duha namazı, 12 rekat teheccüd kılmak.

4-Boş vakitleri Kur'an-ı Kerim okuyarak değerlendirmek.

5-Recep-Şaban ve Ramazan ayını oruçlu geçirmek.

6-Şevval ayında 6 gün oruçlu bulunmak

7-Muharrem, Rebiü'l-Evvel ve Zilhicce aylarında onar gün oruç tutmak.

8-Haftada iki gün (pazartesi-perşembe) oruçlu olmak.³⁶

OSMANLILARDA HALVETİYYE VE CELVETİYYE TARİKATLARI

İstanbul'un gündelik ve sosyal hayatını birinci derecede etkileyecek olan şehir kökenli tarikatlar arasında Bayramiyye ve Halvetiyye, XV. yüzyıl ortalarında Anadolu'nun tasavvufî hayatına damgalarını vurabilecek kadar geniş bir örgütlenme ağı kurmuşlardır. Özellikle bu tarikatların II. Bayezid döneminde üstlendikleri siyasî rol, hem devlet idaresini hem de şehir hayatını çok yakından etkilemiştir.

İstanbul'da tasavvufî hayatın asıl temelleri II. Bayezid döneminde (1481-1512) atılmıştır. Daha önce belirttiğimiz siyasî ve sosyo-kültürel nedenlerden ötürü şehir hayatına giremeyen Nakşbendiyye, Halvetiyye ve Bayramiyye bu dönemde faaliyet imkânı bulabilmiş, ayrıca bâtinî zümreleri çatısı altında toplayan Bektâşiyye tarih sahnesine çıkmıştır. Tarikatlara sağlanan bu desteğin ardında, siyasî otoritenin Fatih döneminden farklı bir stratejiyi uygulama kararı vardır. Bu karar aynı zamanda siyasî otoritenin tarikatlara bakış açısındaki değişikliğin de bir göstergesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi tarikatları yerel güç odakları olarak değerlendirip iktidar mekanizması dışında tutmaya özen gösteren siyasî anlayış Fatih dönemi boyunca titizlikle uygulanmış, bunun neticesinde İstanbul'un tasavvufî kültür dokusu yeterince şekillenememişti.

XV. yüzyıl başlarından itibaren hızlı bir yayılma dönemine giren, Mevleviyye, Nurbahşiyye, Kâdiriyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye, Bektâşiyye ve Nakşibendiyye tarikatı ileri gelenleri de devletin bekâsı ve İslâm dîninini yayılması için idâreciler, ilim adamları ve ordu mensupları ile elbirliği içinde çalışmayı kendileri için ibâdet saymışlardır.

Osmanlı tasavvuf ricâli, genel tasavvuf kültürüne, fikir ve düşünce yeniliği olarak çok fazla şey katmamakla birlikte, tasavvufu ferdî cihaddan çıkarıp, içtimaî cihad haline sokan, tekke anlayışını müesseseleştirerek bunu toplumun her ferdine ve her ihtiyacına uzanan bir anlayış haline getirmişlerdir.

Halvetiyye tarikatının Osmanlı topraklarında XV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılmaya başladığını söyleyebiliriz. Osmanlı topraklarında Halvetiyye'nin ilk

³⁶ Yılmaz, Hasan Kamil, *Celvetiyye Tarikati*, s. 188

filizlendiği yer, Pir İlyas Halveti (ö. 833/1429) ve Zekeriyya Halveti (ö.?) gibi karizmatik şahsiyetlerin çabasıyla Amasya olmuştur.³⁷

Osmanlılarda Halvetiyye tarikatı sadece padişahlarla sınırlı kalmamış, siyaset, askerlik, fikir ve sanat dünyasının önde gelenlerinin de feyz kaynağı olmuştur. Halvetilik gerek keyfiyet ve gerekse kemmiyet olarak Türk insanını ve toplumunu en fazla etkilemiş bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Halvetilik sadece Anadolu'da değil, diğer birçok İslam ülkelerinde de yaygın tarikatlar arasına girmiştir.

Osmanlı Devletini ve toplumunu, gerek sosyo-politik, gerekse sosyo-kültürel açıdan nitelik ve nicelik olarak en fazla etkileyen tarikat hiç şüphesiz Halvetiyye tarikatı olmuştur.³⁸

Osmanlılarda Celvetiyye tarikatının etkileri Üftade hazretleri ile başlar. Celvetiyye tarikatı Üftade hazretleri zamanında “kamer” Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri zamanında “bedr” konumundadır.³⁹ Bu tarikat Hüdayi zamanında ve daha sonraki devirlerde büyük bir itibara mazhar olarak tesirini uzun yıllar devam ettirmiştir. Hüdayi Hazretlerinin Celveti tarikatının sistemleşerek yayılıp çoğalmasına katkısı büyüktür. Evliya çelebi Seyahatnamesinde onun için “Yedi padişah dest-i şeriflerini pus etmişlerdir. Sultan Ahmet han rikabında gitmişlerdir. 170.000 müride iradet vermiştir”⁴⁰ diyerek büyüklüğünü teyid eder açıklamalarda bulunmuştur. Hüdayi Hazretleri yaşadığı süreç içerisinde meşhur olan 64 tane halife yetiştirmiştir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar doğrultusunda Osmanlı padişahlarının kronolojik bir listesini yaparak hangi tarikata mensup olduklarını görelim.

- 1) Sultan Osman Gazi (ö. 1324): Ahilik
- 2) Sultan Orhan Gazi (ö.1362): Ahilik
- 3) Sultan I. Murat Hüdavendigâr (ö.1389): Ahilik
- 4) Çelebi Mehmet (ö.1421): Zeyniyye
- 6) Sultan II. Murat (ö.1451): Bayramiyye
- 7) Fatih Sultan Mehmet Han (ö.1481): Bayramiyye
- 8) II. Bayezid (ö.1512): Halvetiyye-i Cemaliyye

³⁷ Hulvi, *Lemâzat*, v.143/a, 143/b.

³⁸ Aşkar, Mustafa, *Niyazi Misri Hayatı ve Eserleri*, s.183.

³⁹ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 189

⁴⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I/479.

- 9) Yavuz Sultan Selim (ö.1520): Halvetiyye-i Sünbülüyye
- 10) Kanuni Sultan Süleyman (ö.1566): Gülşeniyye
- 11) II. Selim (ö.1574): Halvetiyye
- 12) Sultan III. Murat (ö.1595): Uşşakiyye
- 13) Sultan I. Ahmet (ö.1617): Celvetiyye
- 15) Sultan I. Mustafa (ö.1623): Celvetiyye
- 16) Genç Osman (ö.1622): Celvetiyye
- 17) Sultan IV. Murat (ö.1640): Celvetiyye
- 18) Sultan I. İbrahim (ö.1648): Halvetiyye
- 19) Sultan Avcı Mehmet (ö.1687): Halvetiyye
- 20) Sultan II. Süleyman (ö.1691): Halvetiyye
- 21) Sultan II. Ahmet (ö.1695): Halvetiyye
- 22) Sultan II. Mustafa (ö.1703): Halvetiyye
- 23) Sultan III. Ahmet (ö.1730): Halvetiyye-i Cerrahiyye
- 24) Sultan I. Mahmut (ö.1745): Halvetiyye
- 25) Sultan III. Osman (ö.1757): Halvetiyye-i Raufiyye
- 26) Sultan III. Mustafa (ö.1774): Halvetiyye-i Cerrahiyye
- 27) I. Abdülhamit (ö.1807): Nakşibendiyye
- 28) III. Selim (ö.1807): Mevleviyye
- 29) IV. Mustafa (ö.1808): Nakşibendiyye
- 30) Sultan II. Mahmut (ö.1839): Halvetiyye-i Cerrahiyye ve Mevleviyye
- 31) Sultan Abdülmecit (ö.1861): Halvetiyye-i Cerrahiyye
- 32) Sultan Abdülaziz (ö.1876): Bektaşiyye
- 34) Sultan II. Abdülhamit (ö.1909): Şazeliyye
- 35) Sultan Mehmet Reşat (ö.1918): Mevleviyye

Halvetiyye ve Celvetiyyenin Osmanlı'daki etkilerini padişahların tarikatlara olan meyillerinde de görmekteyiz. Osmanlının padişahlarının tamamı bir tarikata mensup ve bir mürşidi kamilin terbiyesinde yetişerek, kendilerini her konuda yetiştirmiş, manevi derecelere ulaşmış, kur-an ve sünnet çerçevesinde hayatlarını devam ettirmiş ve fetihten fetihe koşarak asırlar boyu süren bir imparatorluğun sahibi olmuşlardır. Bu seviyeye gelmelerinde almış oldukları manevi eğitimin katkısı asla inkar edilemez. Padişahların

tarikatlarla olan ilgisine baktığımızda da Halveti ve Celveti eksenin de şekillendiğini görmekteyiz.

HALVETİYYE İLE CELVETİYYENİN MÜNASEBETİ

Celvetiyye ile Halvetiyye zuhûrları itibariyle İbrahim Zâhid Geylânî⁴¹ (700/1300)'de birleştikleri gibi daha sonraki silsilelerinde de bir yakınlık göze çarpmaktadır. Gerek Hz. Üftâde'nin Sünbül Sinân Efendi'ye nisbeti⁴² gerekse Hüdâyi'nin Nüreddinzâde Muslihuddin Efendi ve Kerimuddin Halvetî gibi halvetî ricâline olan mensûbiyeti⁴³ bunu göstermektedir.

Bizzat Hüdâyi Hazretleri, “bizim tarikımız hem Halveti, hem Celvetidir.”⁴⁴ diyerek Celvetiyye ve Halvetiyye'yi iç içe kabûl ettiğine işaret etmektedir.

Halvetiyye Tarikatı, İbrahim Zâhid Geylânî'nin halifesinin halifesi Ebû Abdullah Sirâceddin Ömer b. Ekmeluddin⁴⁵ tarafından kurulmuştur.

İbrâhim Zâhid Geylani seyr-u sülukta Halvetten Celvete intikâli içtihad eylemiş bulunduğu⁴⁶ bu iki tarikatın bu yönden de bir yakınlığı bulunmaktadır.

Halvet, lugatta bir kimse ile yalnız kalmak manasına⁴⁷ olup tasavvuf ıstılahında “insan ve melek hiçbir varlığın bulunmadığı tenhâ bir yerde kişinin Hakk ile gizlice konuşması”,⁴⁸ kişinin Allah'tan kendisini alıkoyan nefis ve ağıyardan uzak kalması, aralarında dolaşsa bile insanlarla ihtilâti terk etmesidir.⁴⁹

Sarı Abdullah Efendi, Halvetiyye'nin “ha”sının mâ-sivâdan huluvv-i kalbe, “Lam”ının lezzet-i zikre, “Vav”ının vikâye-i zâhir ve bâbın'a ve ahde vefâya, “Te”sinin temkin bade't-telvin'e, “ya”nın yusr ba'de'l-usr'a “He”sinin heyemân fi'l-müşâhede (müşâhede hayret ve şaşkınlık)'a delalet ettiğini kaydetmektedir.⁵⁰

⁴¹ Vicdani, *a. g. e.*, s. 180.

⁴² Helvacızade, *Lemâzat*, 187b.

⁴³ Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmut Hüdâyi Hayatı ve Eserleri*, Hayatı Bölümü

⁴⁴ *Ecvibe-i Mutasavvifâne*, 5/a.

⁴⁵ Hulvi, *Lemâzat*, 115/b-117/b, Vicdani, *a. g. e.* s. 171.

⁴⁶ Vicdani, *a. g. e.*, s. 173.

⁴⁷ Asım, *a. g. e.*, III/805

⁴⁸ Cürcani, *a. g. e.*, s. 69.

⁴⁹ Tahanevi, *a. g. e.*, s. 503.

⁵⁰ *Semerâtu'l-Fuad*, s. 133.

Halvetiyye Tarîkatı, İran’da doğmuş ve tarikat olmakla beraber Anadolu Türkleri arasında pek revâç bulmuş, otuzdan fazla şubesiyle en yaygın tarikat durumuna yükselmiştir.⁵¹

Halvetiyye nefsâni tarîkatlardın olduğundan mebnasını “esmâ-i seb’a” zikri ile “tasfiye-i kalb” ve “te’vil-i rü’ya” teşkil etmektedir.⁵²

Halvetiyye’de zikrin icrası şöyledir.

Zikirden önce mürid abdestli olduğu halde kibleye dönmüş ve diz çökmüş olarak,

1) Yüz defa istiğfar: *“Estağfirullahel azîm ellezî lâ ilahe illa huvel hayyul kayyûmu ve etûbu ileyh*

2)Yüz defa salavât: *“Allahümme salli ala seyyidina Mhammedin abdike ve nebiyyike ve habîbike ve resuliken nebiyyil ummiyyi veala alihi ve sahbihi”* getirir.

İstiğfar ve salavâtı müteakip mürid başı sağ omuza çevirerek “La ilahe” sol memenin altındaki kalb üzerine doğru darb edasıyla “illallah” diyerek bunu 33 veya 165 def’a tekrar eder. Bundan sonra da “esma-i seb’a”dan ism-i celâl’e geçer, müteakiben de diğer isimleri birer birer sıra ile zikreder.⁵³ Bunun sayısını şeyh tayin eder.

Ayrıca bu tarikata intisab etmek isteyen bir tâlip, mürşidinin memleketinde kalamamak durumunda ise ve kendisinde gerekli ehliyet görülüyorsa “esma-i seb’a”nın tamamı birden telkin edilir. Ancak her birinin yüz bin kere tekrarlanması emredilir.⁵⁴

Halveti tekkelerinde topluca yapılan zikirlerde de münferid zikirlerde icrası gereken aynen yapılır. Farklı olarak toplu zikirde sâlik, kendisinin devam ettiği esmâ hangisi olursa olsun bütün esmâ zikirlerine iştirak eder ve zikir halkasının sağ tarafında yer alır. Halkanın sol tarafında ise henüz tarikata girmemiş olanlar bulunur.

Mürşidin idaresinde yapılan toplu zikirlerde oturarak ve ayakta zikir tamamlandıktan sonra devran başlar.⁵⁵ Devrân esmâhan’da bulunduğu halde zikreden dervişlerin topluca sağa ve sola yürümeleridir.⁵⁶

Dervişler birbirlerinin ellerini tutarak sağ ayaktan başlamak üzere her adımda vücud hareketlerini biraz daha artırırlar. Devrânın müddeti arzuya tabidir. İsteyen terk edebilir.

⁵¹ Vicdani, a. g. e, s. 180.

⁵² Haririzade, *Tibyan*, I/343.

⁵³ a.e, I/343.

⁵⁴ Vicdani, a. g. e, s. 181.

⁵⁵ Haririzade, a. g. e, I/343.

⁵⁶ Vicdani, a. g. e, s. 182.

Bununla beraber dervişler uzun zaman dönmeyi kendilerine vazife bilirler. En heyecanlı ve kuvvetlileri, diğerlerine üstün gelmek için adeta kendilerini zorlarlar. Başlarını kendi haline bırakıp sarıklarını çıkarırlar. Ve birinci halkanın içinde ikinci bir halka meydana getirirler, kollarını birbirlerinin omuzlarına atıp hareketlerini bir kat daha artırarak seslerini yükseltir ve fasılasız “Ya Allah! Yâ Hû!” diye zikrederler ve takatleri bitinceye kadar bu hareketlerine devam ederler.⁵⁷ Böylece toplu zikir ve devrân sona erer.

Halvetiyye Tarikatı'nın Celvetiyye'ye silsile itibariyle olan yakınlığı'nın yanı sıra prensipleri bakımından da benzediğini görmekteyiz. Bunun en canlı örneği her iki tarikatın müştereken benimsedikleri “tevhid ve esmâ” zikirleridir.⁵⁸

Halvetiyye ile Celvetiyye arasındaki bir önemli mevzu da şudur. Halvetiler, tenhada Hakk ile yalnızlığı yani halveti seçerler. Celvetiler ise tarikat düsturunu uygulayarak, cemaatle iç içe yaşarlar. Müezinlik, imamlik ve bunların yanısıra irşad hizmetlerinde bulunurlar. Burada dikkat edilmesi gereken ve vurgu yapılan husus dünyalığa itibar etmemektir. Nefsin terbiyesidir. Aç kalmak, çok az yemek ve her türlü eziyete katlanarak acı çekmek nefsin terbiyesinde önemlidir. Mürşide yüreğini tam manasıyla teslim etmek esastır.

Celvetîler, hayata ve olaylara iştirak eder. Halk arasında Hakk ile beraber olma prensibini uygular. Halvetiyye ve Celvetiyye iki farklı tarikatın adı olmakla birlikte birçok tarikatın müşterek esaslarını teşkil ederler. Bu nedenle “Hakk için halkla beraber olma” felsefesi güderler. Tüm mertebeleri geçtikten sonra halka iner ve onları irşad ederler. Bu halka iniş onların manevi ilerleyişine mani değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v)'in hali de budur diyerek kendilerine delil gösterirler.⁵⁹

Halvetiyye ve Celvetiyye tarikatları ile ilgili gerekli açıklamalardan sonra, konumuzun diğer bir bölümü olan Gülşeniyye tarikatı ile ilgili bilgilere geçelim.

⁵⁷ Yazıcı, Tahsin, *Halveti Şeyhleri*, s. 89.

⁵⁸ Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmut Hüdayi Hayatı ve Eserleri*, s. 229.

⁵⁹ Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, s. 45.

GÜLŞENİYYE TARİKATI**HALVETİYYE****1) Ruşeniyye**

- 1. 1. Demirtaşıyye
- 1. 2. **GÜLŞENİYYE**
 - 1. 2. 1. Haletiyye
- 1. 3. Sezaiyye

2) Cemaliyye**2. 1. Şabaniyye**

- 2.1.1. Sünbülüyye
- 2.1.2. Assaliyye
- 2.1.3. Bahşıyye

2. 2. Karabaşıyye

- 2.2.1. Bekriyye
- 2.2.2. Nasuhiyye
- 2.2.3. Çerkeşıyye
- 2.2.4. Haliliyye
- 2.2.5. İbrahimiyye
- 2.2.6. Hafniyye
- 2.2.7. Dırdıriyye
- 2.2.8. Ticaniyye
- 2.2.9. Semmaniyye
- 2.2.10. Feyziyye
- 2.2.11. Saviyye

2. 3. Ramazaniyye

- 2.3.1. Sinaniyye
 - 2.3.1.1. Maslahiyye
 - 2.3.1.2. Zühriyye
- 2.3.2. Cihangiriyye
 - 2.3.2.1. Buhuriyye
 - 2.3.2.2. Raufiyye
 - 2.3.2.3. Cerrahiyye
 - 2.3.2.4. Hayatiyye

3) Ahmediyye

- 3. 1. Uşşakiyye
- 3. 2. Cemaliyye
 - 3.2.1. Salahıyye
 - 3.2.2. Cahidiyye
- 3. 3. Mısrıyye

4) Şemsiyye

- 4. 1. Sıvasiyye

GÜLŞENİYYE TARİKATI

Dede Ömer Rüşeni, kardeşi Alaaddin el-Halveti'nin teşvikiyle ve yol göstermesiyle kötü alışkanlıklarından, heva ve hevesine uymaktan vazgeçerek pişman olmuş ve Bakü'ye

giderek Pîri Sâni Seyyid Yahyayı Şirvani'nin zikir halkasına girerek onun irşad ve terbiyesine teslim olmuştur.

Pîri Sâni, himmetinin yüceliği ve kabiliyetleri görme hususundaki üstün keşfi ile kötü alışkanlıklarından kurtulmuş olan Dede Ömer'deki kabiliyet ve kemali bir anda keşfetmiştir. Delikanlılığın dedikodularından ve taze heveslerinden ibaret olan Hazreti Ruşeni'nin kemali gittikçe artmaya ve iç dünyası ilahi sırlarla dolmaya başlayınca, Hz. Pîr'in emriyle; Bürdağa, Gence ve Karabağ bölgelerine giderek tarikat yayma faaliyetlerinde bulunmuş ve Hazreti İbrahim Gülşeni'yi de bu sıralarda yetiştirmiştir.

Dede Ömer Ruşeni, İran Şahlarından Sultan Hasan ve Yakup'un Gülşeni vasıtası ile kendisine ulaştırdıkları davet üzerine Tebriz'e giderek Sultan Yakup'un kendi için yaptırdığı mescid ve zaviyede yıllarca irşad hizmetlerinde bulunmuştur. Hicri 892 senesinde bir gün Dede Ömer Ruşeni müridlerini yanına çağırarak "bugünden sonra meselelerinizi ve rüyalarınızı Şeyh İbrahim Gülşeni'ye söyleyin. Her kim ondan feyz alırsa Ruşeni'yi bulur. İşlerinize ve terbiyenize onu görevlendirdim".⁶⁰ şeklinde vasiyetini yaparak vefat etmiştir.

Ruşeni hazretlerinin işaretinden sonra Gülşeni Hazretleri, kendisine nisbet edilen Gülşeni tarikatını kurmuştur. Gülşeni tarikatının kurucusu olan Seyyid İbrahim Gülşeni, Halvetiyye'nin kurucuları arasında üstün bir yeri olan Arif-i billah'tır. Diyarbakır'lı olan Gülşeni hazretleri, Tebriz'e giderek eş-Şeyh Dede Ömer Ruşeni'den ders almış ve Ruşeni hazretleri nazarında üstün bir saygı ve hürmete mazhar olmuştur. Çünkü Hazreti Ruşeni, Hazret-i Gülşeni'ye bütün sırlarını emanet etmiş ve ilahi tecelliler İbrahim Gülşeni'de görünmeye başlamış, başka bir deyimle Ruşeni'den Gülşeni doğmuştur.⁶¹

Şeyhinin vefatından sonra Tebriz'den Mısır'a geçen İbrahim Gülşeni, Kanuni Sultan Süleyman'ın davetine uyarak İstanbul'a gelmiş padişahın da sevgisini kazanmıştır.

Mevlana Celaleddini Rumi'nin 300 sene önce;

Didem rûhe hûbi Gülşnenîra

*An çeşmi çerâği Rûşenîrâ*⁶²

Türkçesi: Gülşenin güzel yüzünü ve çıra gibi ışık saçan o gözlerini gördüm.

⁶⁰ Vicdani, a. g. e, s. 183.

⁶¹ Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, San Matbaası, 2. Baskı, Ankara, 1996, I/63.

⁶² Vicdani, a. g. e, s. 184.

beyti ile ortaya çıkacağını işaret buyurduğu zatın İbrahim Gülşeni olduğu Osmanlı Müelliflerinde görülmüştür.⁶³ Gülşeni Hazretleri, Hazret-i Mevlâna'nın Mesnevi'sine;

*Biş nev ez ney çun ezdem sar averet
Sazi sozan ez çi demsaz averet
Sazi ney ez sozi işk aredneva
Ki ez neva zoke dehende uşşakra⁶⁴*

Türkçesi;

*Neyin sesini dinle, çünkü zamandan haber verir.
Yanık saz zamandan neler bildirir.
Saz ve ney aşk ateşinden haber verir.
Aşıkların ağızlarının zevkine göre ses verir.*

Beyitleri ve Masdar-ı Manevi adıyla kırk bin beyitlik bir nazire yazmış ve bir yönden bu, Mesnevi'ye bir cevap olarak kabul edilmiştir. İbrahim Gülşeni İbn-i Farid'in *Kaside-i Taiyyesine* de bir nazire yazmıştır, ayrıca *Simururname*, *Çoban-name*, *Risâletü'l Etvâr* isimli eserleri mevcuttur. Farsça ve Türkçe divanları olup, ikincisinde 24 bin beyit vardır. Ayrıca Osmanlı Müelliflerinde *Pend-name* ve *Kadem-name* isimleriyle başka manzum eserlerinin de bulunduğu belirtilmiştir. Gülşeniyye tarikatı daha sonraki dönemlerde Sezaiyye ve Haletiyye şeklinde iki kola ayrılmıştır.

Gülşeniyye Tarikatı ile ilgili bu açıklamalardan sonra tarikatın kurucusu olan İbrahim Gülşeni'yi tanımaya çalışalım. Kimdir İbrahim Gülşeni?

İBRAHİM GÜLŞENİ

İbrahim Gülşeni, Türk ve İran edebiyatında mühim bir makam işgal edebilecek değerli eserler vermiş olan mümtaz bir şahsiyettir. Muhyî Menakıbında İbrahim Gülşeni'yi yedinci batında Oğuz Ataya ulaştırmıştır. Menakıb'da Gülşenin babası, Şeyh Muhammed Amidi, sözü ve fiili sünnet üzere olan fıkha, kelama, mantığa ve tasavvufa dair eserler yazmış bir zattır şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁵

Gülşeni'de Ruşenin cezbesi gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bunun üzerine Gülşeni şu beyitleri söyler;

⁶³ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333/1342.

⁶⁴ Vicdani, *a. g. e.*, s. 182.

⁶⁵ Muhyi-i Gülşeni, *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni*, Yayınlayan, Tahsin Yazıcı, 1982.

Bana derdin gerek derman gerekmez

Tenimde senden özge can gerekmez

Cihanda Ruşeni derdinden özge

Sana ey Gülşeni derman gerekmez.

Bu hadiseyi Tahsin Yazıcı Menâkıb'ta şu şekilde anlatmaktadır;

Bir gün dervişler Dede Ömer Ruşeni'yi murakabede görmüşler. Onlar da murakabeye dalmışlar. Biraz sonra Dede Ömer Ruşeni başını kaldırıp “Ey dervişler! Bu günden sonra hepiniz rüyalarınızı Şeyh İbrahim’e arz edin. Şimdi tarikat muktezasınca hepinizin işleri ona havale edildi. Sözümün doğruluğunu bir ay sonra anlarsınız” demiş ve Fatiha okumuş. On beş gün sonra da müridleriyle musafaha etmiş ve bir daha konuşmamış. Gülşeni de son nefesine kadar onun yanından ayrılmamış, Gülşeni, Dede Ömer Ruşenin vefatının ikinci günü halifeleri ve dervişleri irşada başlamış, fakat bazı halifeler ona bi’at etmek istememişler ve Allah’ın Gülşeni'yi kahretmesi için “KAHHAR” ismini zikre başlamışlar. Onların bu hareketi Gülşeni’ye malum olmuş. Hafiften bir ses ona “Yerinde sabit ol, sen benim hıfzımdasın” demiş ve hakikaten bu halifeler Gülşeniye bir şey yapamamışlardır.⁶⁶

Yine menakıba göre Gülşeni hazretleri Diyarbakır’da iken tüm dervişleri bir araya toplamış zikirle meşgul olmuş ve bu arada Hacı Aliye de hilafet vermiştir. Diyarbakır’da kafirlerden bile şeyhe inabet edenler varmış, fakat padişahın cizyesine zarar veriri diye kafirlerin şeyhe inabet etmeleri men edilmiş. Bununla beraber fırsat buldukça kafirler gelir Müslüman olurlarmış. Gülşeni, Manevi adlı eserini de Diyarbakır’da iken yazmaya başlamış ve on üç ayda tamamlamıştır, günde sekiz yüz seksen beyit yazdığı olurmuş.⁶⁷

Diyarbakır’dan sonra Kudüse giden Gülşeni, orada bir erbain çıkardıktan sonra Mısır’a gitmiş ve mısır halkının Ruşeni’nin Şeyh Timurtaş ve Şeyh Şahin gibi, iki meşhur halifesi vasıtasıyla teneffüs etmeye alıştığı tasavvufi havayı, Gülşeni Hazretleri daha büyük bir kudretle yaşatıp genişletmiş ve daha çok sevgi kazanmıştır.

Yavuz Sultan Selim Mısır’ı alınca aynı i’zaz ve ikram havası içinde irşadına devam eden Gülşeni’ye bir çok yeniçeri ve sipahi de intisab etmiştir.⁶⁸ Bu konu ile ilgili menakıpta şu ifadeler mevcuttur. “Yavuz Sultan Selim Mısır’ı alıp sulh ve sükun teessüs edince yeniçeri ve sipahilerin birçoğları gelip Gülşeniye mürid olmuşlar. Bu arada İdris-i Bitlisi de

⁶⁶ Yazıcı, Tahsin, *Gülşeni ve Tarikatı*, s. 78/79.

⁶⁷ Yazıcı, Tahsin, *a.g.e.*, s. 78.

⁶⁸ Şa’rani, *Tabakat*, II/163.

gelip şeyhi ziyaret etmiş ve sultan Yakub'un kadıaskeri Kadı İsa ile veziri Necmeddin Mesud'un divanlarını ona sunmuş ve Yavuz Sultan Selim'in ademi iltifatından bahsetmiş. Gülşeni de "git bir kaside yaz getir" demiş. Bunun üzerine İdris-i Bitlisi yüz elli beyitlik bir kaside yazıp getirmiş, şeyh onu okuyup düzelttikten sonra alıp Sultan Selim'e götürmüş. Sultan Selim bu kaside üzerine İdris-i Bitlisi'ye birçok ihsanlarda bulunmuştur"⁶⁹

Bu güzellikler yaşandıktan sonra, Gülşeni'yi çekemeyenler aleyhinde tezviratta bulunmaya başlarlar. Hicri 1524 teki hain Mehmet Paşa isyanının bastırılmasından sonra Mısır'daki vaziyeti ıslaha giden İbrahim Paşa, Gülşeni'nin bu mevkisini bir türlü hoş görememiş ve İstanbul'a dönünce, o sıralarda Acem'den gelen bir "ceffar"ın İbrahim adında birinin Kanuni Sultan Süleyman'ın Tahtına göz diktiği hakkındaki sözlerini fırsat bilerek Kanuniye bu şahsın Mısır'daki İbrahim Gülşeni olduğunu söylemiştir.

Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Gülşeni İstanbul'a celbedildi. Uzun müddet padişahla görüşemez, birgün padişah kayıkla gelirken dervişler arasında Gülşeni'yi görür, ertesi gün Kapıcıbaşı Rüstem Ağa vasıtasıyla onu saraya davet eder. Padişahın emriyle "Manevi" adlı eseri, Kemal Paşazade tarafından incelenir ve padişaha rapor verilir. Kemal Paşazade'nin verdiği olumlu rapor ve şeyhin muhiblerinden olan nişancı Celalizade Mustafa Bey, Fenari Muhyiddin Efendi gibi zatların yardımlarıyla Gülşeni'ye bir şey yapılmaz. Aksine Gülşeni Efendiye padişah tarafından çok ilgi gösterilir, çok hürmetkar davranılır, 104 yaşında bulunan ve gözleri kapanmış olan Gülşeni Efendi tedavi ettirilerek gözlerinin görmesi sağlanır.

Gülşeni Efendi bu süre içinde Çıkrıkçılar başında Atik İbrahim Paşa camisinde vaazlar vermiş ve onun kudretli şahsiyeti burada da, meşhur alimlerden halka kadar, geniş bir müntesipler dairesi tesis etmiş ve özellikle padişah Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri de kendisine intisab ederek, ondan feyz almış ve ona karşı büyük bir muhabbet duymuş, saygı ve hürmette kusur etmemiştir.

Gülşeni ile ilgili Tahsin Yazıcı şu ifadeleri kullanmaktadır;

"İran'da önce Hakim Senayi (ö. 525/1130) ile açılan tasavvufi şiir yazma çığırını Feridüddin Atar (ö.h.627/m.1230) ile tekamül ettirilmiş ve Mevlana Celaleddin-i Rumi ile de teamül haline gelmiştir. Senayi, Kur'an ayetlerini manzum olarak tefsirle işe başlamış; Attar, Senayi'nin yolunu takip etmekle beraber tasavvufi şiirlerini ve yaptığı tefsirleri birtakım hikaye ve anekdotlarla süslemek suretiyle İran Edebiyatının bu sahadaki en güzel

⁶⁹Yazıcı, Tahsin, *a.g.e.*, s. 79.

örneklerini vermiştir. Tam manasıyla bir vecd ve aşk adamı olmakla birlikte dünya çapında bir zeka ve muhayyileye de sahip olan Mevlana ile de Tasavvuf Edebiyatı muarızlarını bile kıskandıracak bir hale gelmiştir. Mevlana şiir yazmayı harikulade bir kudret telakki ettiği için şiiri de velilerin başta gelen kerametlerinden saymıştır. Mevlana zamanımıza kadar aralarında Yunus Emre gibi büyük şairler de bulunan birçokları üzerine tesir etmiştir, fakat bu şairler arasında onu en iyi anlayan ve benimseyen İbrahim Gülşeni'dir. Farsça eserlerinde Mevlana'nın, Türkçe eserlerinde ise Yunus Emre'nin ve ikinci derecede Nesimi'nin kuvvetli tesiri altında kalmakla beraber bu şairlerin vecdini benimseyen ve hemen hemen onların coşkunluğunda şiirler yazan İbrahim Gülşeni, müteessir olduğu şairlerin şöhreti karşısında kenarda bırakılmak talihsizliğine maruz kalmış, bu yüzden de şimdiye kadar onun eserleri üzerinde durulup kendisine layık olduğu değer verilmemiştir.⁷⁰

Halbuki onun Mevlana'nın Mesnevi'sine nazire olarak yazdığı "Manevi" adlı eseri bir tarafa bırakılsa bile Farsça ve Türkçe Divanları kendisinin adını unutturmayacak değerdedirler. Esasen vecd halinde üç kitabe aynı zamanda üç ayrı dilde şiir yetiştirecek kadar kolaylıkla şiir söylemesi İbrahim Gülşeni'nin bu sahadaki istidadını göstermeye kafidir. Gülşeni'nin Mevlana'nın tesirinde kalması gayet tabidir. Çünkü Mevlana'nın

Didem ruh-i hub Gülşenira

An çeşm-ü چراغ-i Ruşenira.

Beytini söyleyerek ileride Ruşeni ve Gülşeni'nin geleceklerini haber verdiğine inanılmıştır. Bu inancı Gülşeni'den bahseden eski kaynakların hemen cümlesi benimsemiş bulunmaktadır. Şair Nef'i dahi Mevlana için yazdığı bir methiyesinde aynı tesir altında kalarak;

Bir gülistan-ı müferrehdir dil-i pür feyzi kim

Ana ruh-i Gülşeni'dir bağbanı Manevi

Der küşade ya hazinehane-i endişedir

Anda çeşm-i Ruşeni'dir didebanı münzevi.

Beyitleriyle bu görüşe katılmıştır. Mevlana-Ruşeni ve Gülşeni arasında ruhi bir iltisâkın kabulü tarîkatta dahi tesirini göstermiştir.⁷¹

⁷⁰ a.e, s. 96-97.

⁷¹ Yazıcı, Tahsin, *Gülşeni ve Tarikatı*, s.99.

İBRAHİM GÜLŞENİNİN ESERLERİ

1) **MA'NEVÎ:** Kırk bin beyitlik Farsça bir mesnevidir. Bilhassa Gülşeniler arasında çok meşhurdur. Mevlana'nın Mesnevîsine nâzire olarak yazılmıştır.

Şeyh La'li Mehmet tarafından baştaki beş yüz beyitlik bölümü şerh edilmiştir. Nüshası Ayasofya Ktp. Nr.2680'da kayıtlıdır.

2)**Farsça Divanı:** Mevlana'nın Divan-ı Kebir'i mesabesindedir. Nüshası Fatih Ktp. Nr. 3866'da kayıtlıdır.

3)**Arapça Divanı:** Şathiyyat⁷² kabilinden şiirler ile doludur. Ömer ibni Farızın Taiyasına yazdığı nazireleri de muhtevindir. Yegane nüshası Ankara D.T.C.F Kütüphanesindedir.

4)**Türkçe Divanı:** Yirmi dört binden fazla beyit ihtiva eder. Bilhassa dil bakımından büyük önem taşır. Nüshası: Ankara D.T.C.F Ktp. Nr.982'de kayıtlıdır.

5)**Razname:** Remel bahrinde Türkçe, Tasavvufî bir mesnevidir. Nüshası: Millet Ktp. Nr. 932'de kayıtlıdır.

6)**Kenzü'l-Cevâhir:** Bazen Tuyuğ, bazen de Rubai vezninde yazılmış olan Farsça bir eserdir. Yaklaşık yedi bin dörtlüğü ihtiva etmektedir. Nüshası: Üniversite Ktp. Farsça Yazma Nr.1233'de kayıtlıdır.

İbrahim Gülşeni'nin şiirlerinden örnekler verelim;

Nagehan ol dil-ruba çün bidliin yad eyledi

Vaslile hicrandan anı kurtarup şad eyledi

Görsedüp mihriyle vechin talibine bir nazar

İki alem zevkin ana kamilin dad eyledi

⁷² Şathiyat: Arapça, hareket, kıpırdama vs. gibi anlamları olan bir kelime. Konuşmada şatah, konuşurken ölçüyü kaçırmayı ifade eder. Aşırı tecellî ve feyz gelen velîlerden, bir takım şeriata uymaz gibi görünen sözler zuhur eder. Dıştan bakınca, bu sözlerin hiç bir mânâsı yokmuş gibi görülür. Ancak, sûfî'nin ruhanî yükselişte ulaştığı farklı varlık alanı açısından, o sözler ele alınca, anlaşılabilirlik durumu ortadan kalkar. Vecd halinde bulunan sûfî, şeriata muhatap akıl tavrını aşmış, aklın kurallarının çalışmadığı farklı bir alana geçmiştir. O alanda, olaylar bütün olarak kavranır, o alanda zaman ve mekân olgusu söz konusu değildir, sürekli bir ân vardır, o sırada sadece o ân yaşanmaktadır, akıl alanında bulunan insan, zamanlıdır, mekânlıdır; olayları kesintili olarak, parça parça değerlendirmektedir, faaliyeti, zaman mekân boyutlarından azade değildir. Akıl üstü alanın kuralları ve özelliği, akıl alanında geçerli değildir, işte bir sûfinin şatahatını anlamak, o şatahatın söylendiği akıl ötesi alana geçmek ve o alanın kurallarına göre değerlendirmekle anlaşılabilir. Şeriat akla hitap eder. Sûfî, şatahat ibarelerini söylediği zaman, akıl ötesi durumu ile şer'î tekliften azade olur, o bu durumu ile şer'î teklife tabî olmayan bir çocuk, akli bulunmayan bir (tür) deli mesabesindedir. Konuşan o değildir, yaklaştığı Mevlası, sevgili kulunun tutan eli, yürüyen ayağı, gören gözü, duyan kulağı ve konuşan dili olmuştur. Bu dost, artık Mevlası ile görür, onunla işitir, konuşur. Şathiyat ibarelerini ayıklık halinde iken konuşanın küfrü lâzım gelir ve buna şathiyyat denmez, kelime-i küfrü denir. Dini, takva ve verâ ölçüleri içinde yaşayan bir kimsede, vecd halinde bu sözler zuhur eder, ayıklık durumunda bu sözleri söylemez, hattâ karşı çıkarsa (Bâyezid-i Bistâmî'de olduğu gibi) tekdir edilmemesi gerekir. Akıl başta iken söylenen ve küfrü gerektiren sözlerle "Tammat" veya "Türrehât" (saçma söz) denir.

Acı datlu kahr-u lutfun vaslile hicran kimi
Aşıkına perveriştten gör ne irşad eyledi.
Yeniden kılup imaret özge bünyad eyledi.
Kıruban virane gönlüm genc-i iskun komağa
Görelî şem-i cemalin gönlüm üş pervane-veş
Yandurup özün ol oddan gamdan azad eyledi
GÜLŞENİ gönül virüben ışka bidil olalı
Ruşeni ismin dilinde zir-ü evrad eyledi
Ruşeni perver kluben ay kimi tabişlenür
GÜLŞENİ diyüben ana sevgisün ad eyledi.

Bana sensiz cihan ey can gerekmez
Tenümde senden özge can gerekmez
Devasuz derd imiş ışkını bildüm
Deva istemezem derman gerekmez
Delil isteyene ışkuna hüccet
Verüp canım direm burhan gerekmez
Gönül Mısr'ında Yusuf'dan azizüm
Çü sensin özgeler sultan gerekmez
Başın top eyleyen ışkun yolında
Ayahdan özgedir cezgan gerekmez
Senin ışkundan özge milk-i dilde
Canımdan sevgili mihman gerekmez
Sem-a-dem GÜLŞENİ'dir Ruşeni'ye
Bana can sensiz ey canan gerekmez.

AZİZ MAHMUT HÜDAYİ HAZRETLERİ VE MUASIRI OLAN GÜLŞENİ ŞEYHLERİ

Aziz Mahmut Hüdayi Hazretlerinin muasırı olan Gülşeni şeyhleri, Muhammed (zaafi) Gülşeni, Hayali Gülşeni, Haletii Gülşeni, Safvetii Gülşeni ve Hasan Gülşeni'dir.

Muhammed Gülşeni: İbrahim Gülşeni'nin oğludur. Muhammed Gülşeni, babasından ve babasının müşşidi olan Dede Ömer Ruşeni'den feyz almıştır. Muhammed Gülşeni geniş bir kültüre sahiptir. Türkçe, Arapça ve Farsça lisanlarıyla şiirleri ve bunları

muhtevi mürettep divanı mevcuttur. Muhammed Gülşeni (950/1543) yılında vefat etmiştir.⁷³

Hayali Gülşeni: İbrahim Gülşeni'nin oğludur. Lakabı Şemsüddin, künyesi ise Emir Ahmet'tir. Dede Ömer Ruşeni, Hayali için;⁷⁴

Bu körpe ulaldukça katı hub olacakdur

Günden güne bir sevgili mahbub olacakdur.

Hindu saçını rağbet edip oynadım öpdüm

Dedim bu iken Rum'da mergûb olacakdur.

Bilgülisi ma'sumların pak-u azizi

Mısır'ın-şehi şehzade-i Ya'kûb olacakdur.

Diyerek istikbalini daha önceden haber vermiştir. Hayali, babasının halifesi olan Muslihüddin-i Şirazi'nin yanında okumuştur. Hayali, babasıyla birlikte uzun bin müddet Diyarbakır'da kaldıktan sonra Mısır'a gitmiştir.

İbrahim Gülşeni vefat edince yerine oğlu Hayali şeyh olmuş, h.940/m.1542 senesinde hacca gitmiş, sonra h.963 /m.1555 yılında Kudüs, Şam ve Halep yoluyla İstanbul'a gelmiş, burada altı ay kadar bir süre kaldıktan sonra Mısır'a geri dönmüş ve h.977 /1569 senesi Şban'ın altısı Cuma gecesi Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.⁷⁵ Ölümü için birçok mersiye yazılmıştır. Bunlardan bir de torunu Mehmet Haleti'nin yazdığı şu mersiye dir.

Dideden pünhan olunca ol veli

Alemin har oldu hayfa gülşeni

Dostlar dirlik haram oldu bize

Gitdi zira nur-i çeşmim ruşeni

Anda hatm olmuşdu hilm ile vefa

Kalmamışdı zerrece ma-ü meni

İtmedi dünyaya zerre itibar

Oldu ahir vasıl-i kurb-i Gani

Söyledi tarih-i piri HALETİ

Gitdi ey ah Ahmed ibni GÜLŞENİ.

⁷³ Beysanoğlu, a.g.e, s. 84.

⁷⁴ Beysanoğlu, a.g.e, s. 90.

⁷⁵ Beysanoğlu, a.g.e, s. 91.

Şeyh Hayali, değerli bir şair, yüksek bir alimdir. Mısır'da Sultan Kılavun medresesinde müderrislik etmiş ve yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Hayali'nin mürettep Divanı vardır. Yegane nüshası Millet Ktp. Nr. 133'de kayıtlıdır, yazmadır. Divanında ahlaki ve tasavvufi meseleler anlatılmakta, ayrıca şiirlerinden hassas ve ince ruhlu bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

Divanından örnekler:

Alemde saday-i Gülşenidür

Her yerde safay-i Gülşenidür.

Gözlere cila kulübe mücella

Bihbud-i behay-ı Gülşenidür

Bülbüllere söyleden terane

Gülşende nevay-i Gülşenidür

Kumruda sada ve zevk-ü Elhan

Bahçada havay-i Gülşenidür

Efgaan-i hezari andelibün

Guya ki saday-i Gülşenidür.

Her yerde ki zevk-u şevk buldum

Mihriye vefay-i Gülşenidür.

Suretde HAYALİ'nün kelamı

Ma'nide eday-i Gülşenidür.

.....

Var iken derdün istemen denman

Neyleyim ansuz olamam bir an

Bir bakış bakdı oda bırakdı

Varlığım yakdı ateş-i hicran

Bilemem noldu can nice oldu

Aklum alındı kalmışam hayran

Varlığım virdüm derd-i dil oldum

Vasl-i cananı sanmağıl asan

Derdile hali durma HAYALİ

Yak perr-ü bali istesün canan

Haleti-i Gülşeni: Ahmet Hayali'nin torunu ve Ali Safveti'nin oğludur. Asıl adı Muhammed'dir.⁷⁶ H.960 m.1552 yılında doğmuştur. İyi bir tahsil görmüş ve genç yaşında (h.989/m.1581) vefat etmesine rağmen "Haleti" mahlasıyla yazdığı manzumeler bir divan teşkil etmiştir. Şu şiir divanından bir örnektir:

Ya ilahi Zat-i Pakün hakkıçün
Cümle esma' vü sıfatun hakkıçün
Ya ilahi sırr-i Furkan hakkıçün
Ya ilahi nur-i iman hakkıçün
Enbiyanın mu'cizati hakkıçün
Anların kadr-ü berati hakkıçün
Mustafa'nun yüzü suyu hakkıçün
Sünbülünün dahi buyu hakkıçün
Ya ilahi Tur-i Musa hakkıçün
Hazreti Hızr-ü Mesiha hakkıçün
Dahi Ya'kub'un bekası hakkıçün
Derd-i Eyyub'un belası hakkıçün
Dahi Davud'un Zebur'u hakkıçün
Anun alnındağı nuru hakkıçün
Ol Nebi'nün Yar-i-Gar'ı hakkıçün
Murtaza'nun Zülfikarı hakkıçün
Hem Şehid-i Kerbela'nun hakkıçün
Ol Hüseyin-i pür-satanun hakkıçün
Ruşeni'nün Mesnevisi hakkıçün
Gülşeni'nin Ma'nevisi hakkıçün
Hem Hayali'nün cemali hakkıçün
Hem anun nutk-i kemali hakkıçün
Safveti'i pür-safanun hakkıçün
Hem ana olan atanun hakkıçün
Ya ilahi HALETİ'ye kıl nazar
Ehl-i ışkun söz-ü sazi hakkıçün

⁷⁶ Beysanoğlu, a.g.e., s.101.

Safveti-i Gülşeni; Ahmet Hayali'nin oğludur. Asıl adı Ali'dir. Babasının vefatından sonra kendisi şeyh olmuş, bilgisi, ahlaki meziyetleri ve mütevaziliğiyle çok sevilmiştir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Safveti-i Gülşeni h.1005/m.1596 yılında vefat etmiştir.⁷⁷

Hasan Gülşeni: Ahmet Hayali'nin oğludur. h.960/m.1552 yılında doğmuş, babasından ve Menakıb-ı Gülşeni adlı eserin müellifi olan enişterisi Şeyh Muhyi'den ders almıştır.⁷⁸ Kardeşi Ali Safveti'nin vefatından sonra kendisi şeyh olmuştur. Muhyi, Hasan Gülşeni için şu kıtayı yazmıştır:⁷⁹

*Ey gönül gördükde dirsın bi tereddüd anı sen
Nur-i Hakdır halk içinde vech-i pak-i Şeyh-Hasen
Kutb-ı alem mürşid-i halk-ı cihandur ol veli
Asitanında anınçün def' olur cümle hazen.*

Hasan Gülşeni için şu beyitte söylenmiştir;

*Ruşeni vü Gülşeni, Ahmed, Ali, Seyyid-Has.en
Birbirinden bunları fark itme ey derviş sen*

Hakikaten Şeyh Hasan Gülşeni Efendi, Gülşeni tarikatının mensupları arasında mümtaz bir yer işgal eylemiş, geniş bir muhit yapmış, değerli bir şahsiyettir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmış bulunan Hasan Gülşeni h.1024/m.1615 yılında vefat etmiştir. Şu şiir şiirlerinden bir örnektir:

*Asüman-i ma'nevinün nemci, şemsi, mahıyım
Sureta gerçi gedayım ışk elinün şahıyım
Ma'rifetten hırkadar oldum idindüm ışkı tac
Sofi-i suret-i nim ben sofi-i Allahiyim
Yayy idüp nasut bahrin gark-ı lahut olmuşam
Bahr-i vahdetdür makamım anda gizli mahıyım
Kudsiyan-i şeh-per-ü balim ins-ü çinnün rehberi
Mazhar-ı nur-i sıfatım zat-ı pakin rahıyım
Arz-i uşşak ile memlu gerçi kim arz-u sema
Aşık-u maşuk-i ışkum cümlesinün ahıyım*

⁷⁷ Beysanoğlu, a.g.e., s.110.

⁷⁸ Beysanoğlu, a.g.e., s.111.

⁷⁹ Muhyi-i Gülşeni, *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni*, Yayınlayan, Tahsin Yazıcı, 1982.

Alem-i suretde gerçi rehberimdir Gülşeni

Lik mana alemünde ben anun hem-rahıyım

Bahr-i ışka gark olup dir ki HASEN aşıklara

Talib-i Hak'kım diyen gelsün yolun agahıyım

Örneklerini vermiş olduğumuz Gülşeni şeyhleri tasavvuf çizgisinde manevi coşkunluk içerisinde şiirler söylemişlerdir. Burada bu zatlarla aynı paralelde şiirler yazmış olan Aziz Mahmut Hüdayi Hazretlerinin Necatu'l-Ğarik adlı eserini de zikretmemizin faydalı olacağına inanıyorum.

NECÂTU'L -ĞARİK

Aziz Mahmut Hüdayi hazretleri tarafından hicri 1028 yılında Osmanlıca olarak yazılmış olan bu eser 6 ana bölümden oluşmakta bu 6 ana bölümde kendi içinde alt başlıklara ayrılmaktadır.

Eserin ilk ana bölümü olan giriş bölümü 3 başlıktan oluşmakta; buralarda sırasıyla Allaha hamd-u sena edilerek başlanmakta, Allahın büyüklüğünden bahsedilmekte daha sonra Resulullah (s.a.v.)'a salat ve selam getirilerek onun münevver şahsiyetinden övgü ile söz edilmekte ve son olarak da insanların dünyaya meylî dünya sevgileri dünyanın değersizliği mal kazanma hırsı ve dünyalık edinme arzuları konuları ele alınmaktadır.

Eserin ikinci ana bölümü “*fedâi-li a'mâl*” başlığı altında tek bölümden oluşmakta burada sırasıyla tevhid, ibadet ve hayırlı amel konuları işlenmekte ve zikredilen konular hadisi şeriflerle desteklenmektedir.

Eserin üçüncü ana bölümü “*Vasiyyetü's-Salâtin*” başlığı altında dört bölümden oluşmakta burada sırasıyla Allah'a kul olmanın vasıfları zikredilmekte daha sonra dünyanın geçiciliği ve hiçbir şeyin baki olmadığı mevzuları örneklerle ifade edilmekte ve bu konulara ayet ve hadislerden deliller getirilmektedir.

Eserin dördüncü ana bölümü “*Vasiyyetü-l-Ulema*” başlığı altında iki bölümden oluşmakta burada sırasıyla ulema tabakasına tavsiyelerde bulunulmakta faydasız ilimden sakınma kibir ve gururdan uzak durma konularında öğütler verilmektedir.

Eserin beşinci ana bölümü “*Vasiyyetü-l-Müridin*” başlığı altında üç bölümden oluşmakta burada sırasıyla mürid olan bir kişinin yapması ve uygulaması gereken kurallar sırasıyla zikir edilerek ayet ve hadislerle desteklenmektedir.

Eserin altıncı ana bölümü “*Tevhîdat*” başlığı altında 272 bölümden oluşmakta bu bölümlerde sırasıyla tevhid, ilahi aşk, Allah’ı zikretmek, Allah’ın inayeti, Allah’ın vahdaniyeti, Allah’a kavuşma arzusu, Allah’ın büyüklüğü, Allah’a kul olma, Hz. Peygamberin doğumu, Hz. Peygamber’i sevme, Allah aşıkları, Allah’a hakkıyla kul olanların vasıfları, Allah’ın kullarına olan lütuf ve ihsanı, Allah’tan yardım dileme müminlerin gerçek manada kul olabilmeleri için yerine getirmeleri gereken hususiyetler, hayırlı amel, Allah’ın kainattaki tecellileri, günahlara dalmamak için Allah’a niyazda bulunma, kulun fani, Allah’ın baki oluşu, dünyayı zem, Resulallah (s.a.v.)’a layık bir ümmet olma, Allah’ın sıfatlarının zikri, kulun Allah’a muhtaç oluşu, cennet sevgisi, cehennem korkusu, Allah’ın azabının şiddetinin beyanı, ramazan ayının ehemmiyeti, günahların af edilmesi, Allah aşkı ile gözyaşı dökmek, Allah’ın Esmâ’ü’l-Hüsna’sının zikri, ihsan konusu, Allah’a şükretmek, sıratu’l-müstakim’e erişmek, Allah dostlarını sevme, Allah dostlarıyla birlikte olma, faniye rağbet, Cenab-ı Hakkın şanına layık ibadet, nefsin heva ve isteklerine uyma, itikat konusu, iman konusu, nefis ile mücadele, insan-ı kamil konusu, şeytana karşı direnip savaşma, peygamberlerin bahsi, Allah’ı zikir ile itmi’nana erişme, Allah’ın nusreti, bid’atlar mevzusu, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in üstünlüğü, Resulullah’ın şefaati, Kuran-ı Kerim okumanın fazileti, ölüm mevzusu, ölüm korkusu, ahiret hayatı, mirac mevzusu, dalalete dalmamak, evliyaların bahsi ve kanaatkar olma konuları işlenmiştir.

Eserde birde farsça bölüm yer almaktadır. Farsça olan bölümler 238 den 269 olana kısımları kapsamaktadır.

Bu bölümlerde sırasıyla Hz. Peygamber’in sevgi ve muhabbeti, Hz. Peygamber’in sıfatları ve özellikleri Allah sevgisi, Allah’ın kullarına rahmet ve inayeti, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin bahisleri, Hz. Peygamber’in kendine has özelliklerinin bahsi, Hz. peygamberin şefaatinin bahsi, Ramazan ayının bahsi, sırat-ı müstakime erişmek, Hz. Peygamberin doğumunun bahsi, Allah’ın sıfatlarının bahsi, dünyayı zem ve kıyametin dehşeti konuları işlenmiştir.

Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri, altı ana bölüm ve alt bölümleriyle birlikte toplam 285 bölümden oluşan bu eserinde zikrettiği konuları sade, anlaşılır bir dille en veciz ve en anlamlı ifadelerle zikretmiştir. Ayrıca Hüdayi Hazretleri her bölümün sonunda kendi adını zikrederek kimi yerde o konuya uygun vasıflarla bezenmeyi istemiş kimi yerde de dua talebinde bulunarak eserini mükemmel bir şekilde vücuda getirmiştir.

Hüdayi Hazretlerinin bu eseri T.C. Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Kütüphanesi 1556-A da kayıtlıdır. Eserin mikrofilmli aynı rakamla İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde kayıtlıdır.⁸⁰

AZİZ MAHMUT HÜDAYİ HAZRETLERİNİN DİLEĞİ

İlâhî! Bir aşk ver bana

Aleme destan olayım

Bitsin türlü yemişlerin

Bağ ile bostan olayım

Hak yoluna layıkların

Sıdk-ı bütün sadıkların

Dost aşkına aşıkların

Derdine derman olayım

Çağlayayım Ceyhun gibi

Hub avazlı hoş hur gibi

Şol esermiş mecnun gibi

Ben dahi hayran olayım

Gizli hallerim duyulsun

Adım ellere yayılsın

Aşk bana gelip bana koyulsun

Deryayı Umman olayım

Dost bahçesinde bitmeye

Bülbül olup ötmeye

Ma'ni sohbetin etmeye

Bir kamil insan olayım

Söylensin adım dillerde

Toprak olayım yollarda

Ben aşıklar elinde

Gül ile reyhan olayım

Muhi hakka ermişlerin

Dost yüzünü görmüşlerin

Aşka boyun eğmişlerin

Yolunda kurban olayım

Sadr-i cemi mürselin

Sensin ya Resulallah

Bedr-i eflak-ı yakın

Sensin ya Resulallah

Ey yine-i rahmani

Nur-i paki sübhani

Sırrı seb'ul mesani

Sensin ya Resulallah

Şahidin leyli esra

Sübhanellezi esra

Cami' cümle esma

Sensin ya Resulallah

Ey memba-i Lütf-i vücud

Yerin makamı mahmud

Yaratılmışıtan maksud

Sensin ya Resulallah

Canlar içinde canan

Meadın ilmi irfan

Ceddin pirim sultan

Sensin ya Resulallah

⁸⁰ Özaydın, Murat, *Aziz Mahmut Hüdayi ve Eseri Necatü'l-Ğarik*, Yüksek Lisans Tezi Şanlıurfa 1999 s. 31-33.

Açan rahu tevhidi

Bulan sırrı tevhidi

Hüdayinin ümidi

Sensin ya Resulallah

Bir padişaha kul ol kim

Mülki zail olmaz ola

Bir gülşene bülbül ol kim

Hiç sararıp solmaz ola

Kendini ummana sala gör

Gevvas olu ben dala gör

Bin türlü cevahir bula gör

Kimsede bulunmaz ola

Gerçek aşık ola salık

Görünür küllü şey'in halik

Bir mülke ola gör malik

Kimse ondan almaz ola

Koyalım laf ve güzafi

Gönül ol vakt olur safi

Gel eyleyelim insafi

Ki keder ona gelmez ola

Sırrını keşfetme yade

Verme hasılını bade

Bir dost edin kim dünya ya

Hiç senden ayrılmaz ola

Gerçek seven cananı

Verir tenini canını

Dost odur ki dermanını

Haktan ayrı bilmez ola

Bülbül olup ötmek gerek

Güller gibi bitmek gerek

Bir aleme yitmek gerek

Fena ile ermez ola

Zahitlere uçmak gerek

Arif hakka uymak gerek

Bir çeşmeden içmek gerek

İçenler eğilmez ola

Bir kapıya mülazım ol

Dunu gün Hüdayi kaim ol

Bir özne ilme alim ol

Mülk onu bilmez ola

GÜLŞENİ TEKKELERİ

Aziz Mahmut Hüdâyi Hazretlerinin yaşadığı dönemde, İstanbul'da bahsettiğimiz Celvetiyye Tekkelerinin faaliyetleri'nin hemen hemen benzeri sayılabilecek icraatları, Diyarbakır'da da Gülşeniler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kaynaklarda Diyarbakır'da dört tane Gülşeni tekkesinden bahsedilmektedir. Birinci tekke Dağkapı dışındaki merkezde olup önceleri Mevleviler tarafından da kullanılmış olan ve faaliyet gösteren tekkedir.⁸¹

İkinci tekke Diyarbakır şehir merkezinde Melik Ahmet semtinde icraatta bulunan tekkedir. Bu tekke hicri 1011 yılında camiye dönüştürülmüş fakat daha sonraki devirlerde yıkılmıştır.

Üçüncü tekke yine şehir merkezinde Urfakapı semtinde faaliyet gösteren tekkedir. Bu tekkenin bir bölümü günümüzde hala mescid olarak kullanılmaktadır

Dördüncü tekke ise yine şehir merkezinde ve Mardinkapı semtinde faaliyet gösteren tekkedir.

Görüldüğü gibi aynı dönem içerisinde her bölgede tasavvufi gelişmeler kendini göstermiş, tarikat şeyhleri Allah (c.c) rızasını gözeterek tüm hayatlarını bu işe adanarak tekkeler vasıtasıyla geniş halk kitlelerine ulaşarak, toplumdaki huzur ve güven ortamının tesis edilmesine yardımcı olarak manevi tekamülü de gerçekleştirmişlerdir.

SONUÇ

15. ve 16. Yüzyılları arasında yaşamış olan, büyük din bilgini, İbrahim Gülşeni Hazretleri, soyu yedinci batında Oğuz Ataya dayanan şerefli bir şecereye sahip, Mevlana Celaleddin-i Rumi Hazretlerinin 300 yıl öncesinden kendisini müjdelediği beyitlerle şereflenen ve Şeyhi Dede Ömer Ruşenin manevi işaretini, himmetini, desteğini ve duasıyla şeyhlik makamına geçen, kendi adına nispetle anılan Gülşeniye Tarikatının piri ve kurucusu olan büyük Türk Mutasavvufudur.

Diyarbakırlı olan Gülşeni Hazretleri, hayatı boyunca yaşadığı bölgelerde cereyan eden siyasi olaylar, istikrarsızlıklar ve huzursuzluklardan, daha da önemlisi, insanların çıkar ve menfaatlerine dokunduğu için, kendisi aleyhine ortaya atılan iftiralar ve kendisini çekemeyenlerin devlet ricalini, kendisi aleyhine kışkırtmalarından son derece rahatsız olmuş, bu sebeple doğduğu şehir olan Diyarbakır'da kalamamış, bir süre İstanbul'da yaşamış, daha sonra hayatının geri kalan kısmını, ömrünün sonuna kadar Mısır'da geçirmiş, burada vefat etmiş ve Gülşeni Âsitanesinin olduğu yere defnedilmiş, burası daha sonra makama geçip şeyh olan oğullarının da defnedilmesiyle türbeye dönüştürülmüştür. Bu türbe günümüzde, Mısır'da Kahire şehrinde onu sevenleri ve tarikat müntesipleri tarafından sık sık ziyaret edilmektedir.

Gülşeni Hazretleri yaşamı boyunca, padişahlarla ve devlet ricaliyle münasebetler kurmuş, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinde onu beyitlerle karşılamış, padişah bu iltifat karşısında çok memnun kalmış ve padişahla beraber tüm yeniçeriler, Gülşeni Hazretlerinin tarikatına intisab etmişlerdir. Yavuz'dan sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde de Gülşeni Hazretlerini çekemeyenler, onun aleyhinde padişahı kışkırtmışlar, bunun üzerine padişah Gülşeni Hazretlerini İstanbul'a çağırılmış, bizzat kendisi Gülşeni'yi takip etmiş,

⁸¹ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânadan sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, s. 326, İstanbul, 1953.

alimleri vasıtasıyla tahkikat yaptırmış ve manevi büyüklüğünü bizzat test ederek, alimlerine teyit ettirmiş, eserlerini inceleyerek, atılan iftiraların haksızlığını ortaya çıkarmış ve bu gelişmelerin akabinde Gülşeni Hazretlerine büyük bir saygı ve hürmet göstererek, şeyhin gözlerini tedavi ettirerek gözlerinin yeniden görmesini sağlamış ve Gülşeni Hazretlerini tarikatına girerek hayır duasını almıştır.

Gülşeni Hazretleri Mısır fethi sırasında, “Yavuz’un şeyhe bir hediye olsun isteriz” şeklindeki isteği doğrultusunda, Gülşeni Hazretleri bugün tekkenin kurulu olduğu araziye talep eder, Yavuz da canı gönülden ve hiç tereddüt etmeden araziye şeyhe hediye eder, bu şekilde Gülşeni Hazretlerinin şeyhi olan Dede Ömer Ruşeni’nin de, Gülşeni için etmiş olduğu dua da, bir nevi tecelli etmiş olur. Mısır da Kahire şehrinde kurulan bu âsitâne, kayıtlara resmi olarak geçen ilk “tekke” isimli yapı olması yönüyle de ayrı bir öneme sahiptir.

Gülşeni Hazretleri, meşhur tüm mutasavvıflarımızda olduğu gibi, kendisi de duygu ve düşüncelerini beyitlere dökmüş, Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç ayrı dilde çok sayıda eser kaleme almış, eserlerinin şöhreti geniş bir alana yayılmış, şöhretinin de etkisiyle, eserleri birçok kütüphane de çeşitli nüshalar şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Gülşeni Hazretleri, Manevi isimli 40.000 beyitlik bir eseri, Mevlana Hazretlerinin kendisini methedip müjdelediği beyitler nazire olarak yazmış, eserlerinde ana tema olarak ilahi aşkı işlemiştir. Gülşeni Hazretlerinin eserleri incelendiğinde görüşlerinin, Mevlâna’nın ve Yunus Emre’nin düşünceleriyle bir paralellik taşıdığı ortaya çıkar.

Gülşeni Hazretleri tarikatını tekkeleri vasıtasıyla güçlendirmiş, tarikatı, Mısır, İstanbul, Edirne, Diyarbakır, Balkanlar ve Kırım’a kadar ulaşan geniş bir yelpazeye yayılmıştır.

İstanbul’da 12 tekke kurulmuş, bu tekkelerin kontrolü ve devamlılığı, Gülşeni Hazretlerinin şeyhi Hasan Zarifi tarafından koordine edilmiştir.

Gülşeni Hazretlerinin yetiştirdiği halifelerinden daha sonraları sırasıyla, Gülşeniyye-i Sezaiyye ve Gülşeniyye-i Haletiyye şubeleri teşekkül etmiş, bunlar da pirlерinin çizgilerini takip ederek halkı irşada devam etmişlerdir.

Gülşeni Hazretlerinin memleketi olan Diyarbakır’daki tesirine gelince; Gülşeni Hazretleri Diyarbakır’da da 4 adet tekke kurmuş, bu tekkelerin başına şeyhlerinden Şeyh Sadık Ali Efendiyi görevlendirmiş, buradaki tüm işler ve gelişmeler onun kontrolörlüğü

vasıtasıyla şekillenmiş, talebeler yetiştirilmiş ve irşad programları sistemli bir şekilde devam ettirilmiştir.

Gülşeni Tarikatı'nın etkileri Diyarbakır'da 1950'li yıllara kadar kendisini hissettirmiş, hatta en son Gülşeni şeyhi, Gülşeni Hazretlerinin torunlarından olan Gülşenizade İbrahim Gülşeni Efendi'nin 1945 yılında vefat etmesiyle, buradaki tarikat faaliyetleri bir nevi son bulmuştur. Gülşeni ailesinden gelen bu son Gülşeni şeyhi Gülşenizade İbrahim Efendi, Diyarbakır'da Mardinkapı mezarlığında yer alan Gülşeni ailesine ait, geniş bir alanı işgal eden Gülşeni mezarlığına defnedilmiştir. Bu mezarlıkta Gülşeni soyundan gelenlerin tamamının mezarları mevcuttur.

Görüldüğü gibi, gönül ehli insanlar, hayatları boyunca almış oldukları dini ve tasavvufi terbiye ve eğitimin bir neticesi olarak, her zaman insanlara örnek olmaya çalışmışlar, insanların menfaat ve çıkar kavgalarından titizlikle uzak durmaya gayret etmişler, toplumun huzur, refah ve selameti için tüm imkanlarını seferber ederek, bunu gerçekleştirmek adına hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak topluma faydalı olup, yol gösterecek ve ışık tutacak bireyler yetiştirmişlerdir.

Maneviyatın güçlü etkisi, iman, ihlas, sadakat, doğruluk, samimiyet ve fedakarlık düsturuyla hareket eden İbrahim Gülşeni Hazretleri gittiği her yerde gerek devlet büyükleri ve gerek toplumda yaşayan tüm bireylerin saygı ve teveccühünü kazanmış, kendisi de hayatı boyunca yaptığı hizmetler, yürüttüğü faaliyetler, yetiştirdiği şahsiyetler ve ortaya koymuş olduğu eserleriyle gönüllere hükmetmiştir. Kendisinden sonra dahi neslinden gelenler ve yetiştirdiği halifeleri ve talebeleri vasıtasıyla adı unutulmamış ve günümüze kadar, hak ettiği saygı ve övgüyle adı hayırla yad edilir olmuştur.

Diyarbakır'lı olan Gülşeni Hazretlerinin hayat serüvenine bakıldığında, Gülşeni neslinin Diyarbakır'da 1950'li yıllara kadar etkisini devam ettirmesi ve bugün hala bu bölgede Gülşeni neslinden gelen torunlarının yaşadığı gerçeği göz önüne alındığında, o dönemden bugüne kadar geçen süreçte, Osmanlı döneminde Diyarbakır'ın tasavvufi hareketler ve yetiştirilen büyük ve önemli şahsiyetler bağlamında ne kadar yüksek bir seviyede olduğunu kabul etmememiz imkansız gibi görünmektedir.

Sonuç olarak, Gülşeni Hazretleri gibi Allah dostu ve gönül ehli insanlar vasıtasıyla siyasi istikrarsızlık ve huzursuzluklar kısa zamanda çözüm bulmuş toplumun huzuru, refahı, selamet ve saadeti bu gibi şahsiyetlerin manevi bereketi ve duasıyla tecelli etmiş ve muhafaza olmuş, hatta birçok belde bu şahsiyetlerin gönüllere hitap etmedeki başarılarının

bir sonucu olarak Cenab-ı Hakk(c.c.)'ın inayeti, rahmeti ve himmetiyle savaşılmadan fethedilmiştir.

KAYNAKÇA

- Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Matbaa-i Osmaniyye, III, İstanbul 1305.
- Aşkar, Mustafa, *Niyazi Mısri Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, İstanbul 2004.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Beysanoğlu Şevket, *Diyarbakır'lı Fikir ve Sanat Adamları*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995.
- Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III Matbaay-ı Âmire İstanbul, 1333.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Silsilename-i Celvetiyye*, İstanbul 1291.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Silsile*, İstanbul 1291.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul Matbaacılık, Kasım 2005, Cağaloğlu, İstanbul
- Cürcani, Seyyid Şerif, *Kitabu-t-Ta'rifat*, Kahire.
- Emiri, Ali, *Esami-i Şuarayı Amid*, Diyarbakırlı Bazı Zevatin Tercüme-i Halleri, Millet Ktp. Tarih, no: 750.
- Ertuğrul, İsmail Fenni, *Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin-i Arabi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I-X, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1938.
- E.A, İbrahim Gülşeni Maddesi, VII, s. 55-75, İhlas Gazetecilik Holding A.Ş. İstanbul 1992.
- Gülşeni, İbrahim, *Divan*, Millet Ktp. Manzum Eserler, No: 379.
- Tahkikat-ı Gülşeni*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, No: 3543.
- Pend-name*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, No: 1042.
- Çoban-name*, Süleymaniye Ktp., Uşşaki Tekkesi, No: 26.
- Gülşeni, İbrahim Nazir, *Beyan-ı Tarikatı Gülşeni*, Millet AE ŞRY, No: 888.
- Haririzade, Kemalettin Efendi, *Tıbyan-u Vesaili'l Hakaik*, Yazma I-III. Süleymaniye Fatih Ktp., No: 430-432.
- Hayrullah Efendi, *Hikâye-i İbrahim Paşa ve İbrahim Gülşeni*, Tah. Aytekin Yakar, Ankara 1964.
- Hikmet, Ali Asgar, *Cami Hatayı ve Eserleri*, Çev. M. Nuri Gençosman, MEB Yay. İstanbul 1991.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcu-t-Tavârih*, I-II.
- Hocazade, Ahmet Hilmi, *İbrahim Gülşeni*, İstanbul 1322.
- Huart, C.L., *"İdris Bitlisi"*, İA, V.
- Hucviri, Ali B.Osman, *Keşfu-l Mahcub*, Haz: Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1982.

- Hulvi, Mahmud Cemaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı Ulviye*, Haz: Serhan Tayşi, MÜİF Vakfı Yay. İstanbul 1993.
- İbni Arabi, *Mu'cem-u Istilahatu's-Sufiyye*, Tah: Bessam Abdülvehhab el-Cubi, Beyrut 1990.
- İbnu'l Farıd, *Divan*, Tah: Abdülhalık Mahmud, Kahire, 1994.
- İA, *Gülşeni* Maddesi.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 1985
- "*Gülşeniyye*", DIA, İstanbul, 1998.
- Kelabazi, Ebubekir, *Taarruf, Doğuş Devrinde Tasavvuf*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1979.
- Kılıç, M. Erol, *Muhyiddin İbnü-l Arabi de Varlık Ve Mertebeleri*, MÜSBE, Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- Konuk, Ahmet Avni, *Fusûsu-l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz: Mustafa-Tahrallı-Selçuk Eraydın, I-IV, Dergah Yay. MÜİF Vakfı Yay. İstanbul 1987.
- Korkusuz, M. Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid*, Diyarbakır Velileri, İstanbul 1997.
- Konur, Himmet, *İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İzmir 1998.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yay. Ankara 1981.
- Kuşeyrî, Abdülkerim B. Hevazin, *Risale, Dâru-l-Hayr*, Beyrut 1988, Terc: Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1991
- Kübra, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, Haz: Mustafa Kara, İstanbul 1980.
- Latifî, Kastamonulu, *Tezkiretu's-Şuara*, Kütüphane-i İkdam, Kaz: Mustafa İsen, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990.
- Mevlana, Celaleddin-i Rumi, *Mesnevi*, Çev: Veled İzbudak, I-VI, MEB Yay. İstanbul 1988.
- Muhibbi, *Muhibbi Divanı*, Haz. Coşkun Ak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1987.
- Muhyi-yi Gülşeni, *Menâkıb-ı İbrahim Gülşeni*, Haz. Tahsin Yazıcı, TTK Yay. Ankara 1982.
- Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtu-l-Fuad*, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1288.
- Serrac, Ebu Nasr, *Luma. (İslam Tasavvufu)*, Çev: H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Dergisi, İstanbul 1996.
- Sultan Veled, *Divan*, Yay: F.N. Uzluk.
- Sühreverdi, Ebu Hafs Ömer, *Avarif*, Terc: Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yay, İstanbul 1989.
- Şemlelizade, Ahmed Efendi, *Şive-i Tarikat-i Gülşeniyye*, Haz: Tahsin Yazıcı, TTK Yay. Ankara 1982.
- Taşköprü-zade, *Eş-Şakâiku 'n-Nu'maniyye*, Daru-l Kutubi-l-Arabi, Beyrut 1975.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay. İstanbul 1991.
- Uzun, Mustafa, *Dede Ömer Ruşeni, Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-name Mesnevisi-Edisyon Kritik-*, MÜ Sos. Bil. Ens., İstanbul 1982.
- "*Dede Ömer Ruşeni*", DİA, IX, İstanbul 1994.

- “İbrahim Gülşeni”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, İstanbul 1996.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefînetu'l Evliya*, III, 117-1, Yazma, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, No: 2307.
- Vicdani, Sadık, *Turûk-u Tomar-ı Âliyye*, Halvetiyye maddesi, İstanbul 1338-1341.
- *Tarikatlar ve Silsileleri*, Haz: İrfan Gündüz., Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Yazıcı, Tahsin, *Şeyh İbrahim-i Gülşeni, Hayatı, Eserleri ve Tarikatı*, DTCF Doktora Tezi, Ankara 1951, I-IV-115
- İbrahim Gülşeni Tarikatı*, İstanbul 1945.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmut Hüdayi, Hayatı, Eserleri*, İstanbul.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Nşr. İstanbul 1994.

www.esosder.org